

სსიპ - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი

ბიზნესის ადმინისტრირების, მენეჯმენტისა და მარკეტინგის
დეპარტამენტი

მალვინა ჯიბლაძე

**ტრანსნაციონალური კომპანიები გლობალურ ბიზნესსა და
სოციალურ გარემოში: პრობლემები, შესაძლებლობები,
ტენდენციები**

(სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების მაგალითზე)

ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად
წარდგენილი დისერტაციის

ავტორეფერატი

ბათუმი -2021

ნაშრომი შესრულებულია საჯარო სამართლის იურიდიული პირი - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ბიზნესის ადმინისტრირების, მენეჯმენტისა და მარკეტინგის დეპარტამენტში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელები: თეიმურაზ შენგელია

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესორი

ირაკლი მანველიძე

საჯარო მმართველობის დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი

უცხოელი რეცენზენტი:

მარიუშ მაჩეიჩაკი

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
ვარშავის სიცოცხლისა და მეცნიერების უნივერსიტეტის
პროფესორი

რეცენზენტები:

ლია ბერიძე

ბიზნესის მართვის დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პროფესორი

ნანა რუსაძე

საჯარო მმართველობის დოქტორი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი

ირმა ჩხაიძე

ეკონომიკის დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი

დისერტაციის საჯარო დაცვა შედგება 2021 წლის 02 ივლისს 12 საათზე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს მიერ შექმნილ სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე.

მისამართი: ბათუმი, ნინოშვილის/რუსთაველის ქ. 35/32. აუდიტორია 430.

სადისერტაციო ნაშრომის გაცნობა შესაძლებელია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ილია ჭავჭავაძის ბიბლიოთეკასა და ამავე უნივერსიტეტის ვებ-გვერდზე www.bsu.edu.ge

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი

ბიზნესის მართვის დოქტორი, ასისტენტ პროფესორი:

ლეილა ცეცხლაძე

I. ნაშრომის საერთო დახასიათება

თემის აქტუალურობა: მსოფლიოში მიდინარე ეკონომიკური პროცესების მთავარ აქტორად ტრანსნაციონალური კომპანიები და წარმოების გლობალიზაცია გვევლინება, ვინაიდან ისინი გავლენას ახდენენ ეროვნული სახელმწიფოებისა და მსოფლიოს სოციალურ და ეკონომიკურ კეთილდღეობაზე. ამავე დროს ეკონომიკის ტრანსნაციონალიზაცია და ინტერნაციონალიზაცია ეროვნულ და გლობალურ დონეზე აძლიერებს ბიზნესის სოციალურ გარემოს საზოგადოებრივ განვითარებაში და შესაბამისად მის კორპორაციულ პასუხისმგებლობას სოციუმში.

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებისათვის (საქართველო, სომხეთი და აზერბაიჯანი) განვითარების ე.წ. შემობრუნების წერტილი, საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში ინტეგრაციის საწყისი არის XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისი - დამოუკიდებლობის აღდგენა და საერთაშორისო სისტემის, მათ შორის მსოფლიო ეკონომიკის სუბიექტებად ქცევა. აღსანიშნავია, რომ ამ პროცესში უდავოდ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს ტრანსნაციონალურმა კორპორაციებმა. მით უფრო, რომ რეგიონის ქვეყნები მიმზიდველი საინვესტიციო გარემოს შექმნით ცდილობენ მსოფლიოს უმსხვილესი კომპანიების დაინტერესებას, რომ მზარდი ყოფილიყო პირდაპირი უცხოური ნაკადების შემოდინება. რეგიონის ქვეყნები ასევე ცდილობენ საერთაშორისო რეიტინგებში მოწინავე პოზიციებით მიიპყრონ ყურადღება. ცხადია, რომ სამივე ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობისა და ბიზნეს პოტენციალის ერთობლივი ანალიზით შესაძლებელია საინტერესო ტენდენციების წარმოჩენა და ახალი სამეცნიერო მიგნებების განსაზღვრა. ამასთან გაიზარდა მკვლევარებისა და პრაქტიკოსების ყურადღება სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ბიზნესის განვითარების თვალსაზრისით, რაც სავსებით ლოგიკურია რეგიონის გეოპოლიტიკური და ეკონომიკური პოტენციალის გათვალისწინებით.

მნიშვნელოვნად გაიზარდა ინტერესი ტრანსნაციონალიზაციისა და მასთან დაკავშირებული საკითხების მეცნიერული კვლევებისადმი. მათ შორისაა

ტრანსნაციონალური კორპორაციები, ბიზნეს და სოციალური გარემო, კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა. აღნიშნული სფერო მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს მსოფლიოში ცნობილ მკვლევართა ნაშრომებში: ს. ჰაიმერი, ჯ. დანინგი, ა. ქეროლი, რ. დალშტორმი, ფ. კნიკერბორგერი, ე. ჰეკმერი და ბ. ოლინი, პ. ბაკლი და მ. კასონი, გ. არმსტრონგი და ფ. კოტლერი, ჯ. გელბრეიზი და ა.შ.

ბოლო პერიოდში აღნიშნული საკითხების კვლევაში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვით ქართველ მეცნიერებებს, მათ შორის აღსანიშნავია: ლ. ხოფერია, ი. გიგაური, რ. მანველიძე, დ. ქათამაძე, თ. შენგელია, ი. მანველიძე, ა. აბრალავა და სხვები.

მიუხედავად აღნიშნული ნაშრომებისა, ქართულ ენაზე საკმაოდ მწირია ნაშრომები, რომელშიც კომპლექსურად და სისტემურად იქნება შესწავლილი ეროვნული ეკონომიკების ტრანსნაციონალიზაციის და ინტერნაციონალიზაციის გავლენა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ბიზნესის სოციალური გარემოს და ბიზნესის კორპორაციული პასუხისმგებლობის ფორმირების და განვითარების პროცესზე. აქედან გამომდინარე, წინამდებარე ნაშრომში მოცემული კვლევის შედეგები და დასკვნები აქტუალურია, როგორც თეორიული, ასევე პრაქტიკული თვალსაზრისით.

რეგიონის ქვეყნები, სადაც დომინირებს ინვესტიციებით მართული ეკონომიკა და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები, რაც ხელს უწყობს მთლიანი შიდა პროდუქტის და არა მთლიანი ეროვნული პროდუქტის ზრდას, მსოფლიო პროცესებში ინგეტრაციას და კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას ტრანსნაციონალიზაციის მაღალი დონით ცდილობენ. ვინაიდან, ტრანსნაციონალური კომპანიები გლობალურ მმართველობაში საკუთარ წესებს ამკვიდრებენ და ქვეყანაში შეაქვთ ინოვაციური ტექნოლოგიები, რაც შემდგომ უკვე ავითარებს მიმღები ქვეყნის მწარმოებლობას, რეგიონის ქვეყნებში, სწორედ მათი საქმიანობა შეიძლება გახდეს ეროვნული წარმოებისა და ბიზნესის განმავითარებელი ძალა. ამ თვალსაზრისით, ტრანსნაციონალური კომპანიების საქმიანობა არამხოლოდ ზრდის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ნაკადების შემოდინებას, არამედ ხელს უწყობს ბიზნესის სოციალური გარემოს გაუმჯობესებას და სოციალური პრობლემების მოგვარებასაც, უმუშევრობის დონის შემცირებას, შრომით

საქმიანობაში ახალი სტანდარტების დანერგვას, ცოდნის კომერციალიზაციასა, ინოვაციური ტექნოლოგიებისათვის აუცილებელ გარემოს შექმნას და ა.შ.

ბიზნესის სოციალური გარემოს განვითარება, სხვადასხვა სოციალური-ეკონომიკური და გარემოსდაცვითი ასპექტების გათვალისწინებით, კიდევ უფრო აძლიერებს რეგიონის ქვეყნებში კომპანიების სოციალურ თუ კორპორაციულ სოციალურ პასუხისმგებლობას. მართალია, ძირითადად მსხვილი ტრანსნაციონალური კომპანიები მართავენ იმ პროცესებს, რომლითაც ისინი მათი საქმიანობით ახდენენ გავლენას ბუნებრივ გარემოსა და სოციალურ-ეკონომიკურ სისტემებზე, საკუთარ თანამშრომლებზე, მომხმარებლებზე, ინვესტორებზე, პარტნიორებზე, ადგილობრივ მოსახლეობაზე და ზოგადად ყველა დაინტერესებულ მხარეზე, თუმცა მსგავსი ტენდენციით ადგილობრივი კომპანიებიც ეტაპობრივად ნერგავენ სოციალურად პასუხისმგებელ მიდგომებს.

აღსანიშნავია, რომ სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის შემდგომი განვითარება ბიზნესის სოციალური გარემოს და ზოგადად სოციუმის განვითარების საწინდარია, ვინაიდან რეგიონის ქვეყნები ისეთი საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და ინიციატივის წევრებია, რომელთა მნიშვნელოვან პრიორიტეტს სწორედ სოციალური პასუხისმგებლობა წარმოადგენს. ამასთან, რეგიონის ქვეყნები ინდივიდუალურად მიერთებული არიან სხვადასხვა საერთაშორისო შეთანხმებებთან, რომლებიც საერთაშორისო დონეზე არეგულირებენ სოციალური პასუხისმგებლობის ამა თუ იმ კომპონენტს. ამდენად, რეგიონის ქვეყნებში მისი განვითარება ხელს შეუწყობს საერთაშორისო დონეზე რეგიონის იმიჯის გაუმჯობესებასა და საერთაშორისო ხელშეკრულებებით ნაკისრი ვალდებულებების უფრო ეფექტიანად განხორციელებას.

შესაბამისად, ტრანსნაციონალიზაციის მაღალი დონით, არამხოლოდ ვითარდება რეგიონის ცალკეული ქვეყნის ეროვნული ეკონომიკა და სოციალური გარემო, არამედ მათ აძლევს საშუალებას გახდეს ლიდერი საერთაშორისო დონეზე.

კვლევის ობიექტი და საგანი. კვლევის ობიექტია საერთაშორისო ეკონომიკური სისტემის სუბიექტი - ტრანსნაციონალური კორპორაციები სოციალურ გარემოში, ხოლო კვლევის საგანს წარმოადგენს ტრანსნაციონალური კორპორაციების საქმიანობის მახასიათებლები გლობალურ ბიზნესსა და სოციალურ გარემოში.

კვლევის მიზანი და ამოცანები. კვლევის მიზანს წარმოადგენს სოციალურ გარემოს გაუმჯობესებაში ტრანსნაციონალური კომპანიების საქმიანობის თავისებურებების გამოვლენა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების მაგალითზე.

კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე კვლევის ამოცანებია:

- ტრანსნაციონალური კორპორაციების საქმიანობისა და ტრანსნაციონალური კაპიტალის განვითარების თანამედროვე გლობალური ტენდენციების შესწავლა და ტრანსნაციონალური კორპორაციების სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ბაზარზე შესვლის საერთაშორისო სტრატეგიების შერჩევის მექანიზმების დადგენა;

- სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ბიზნესის განვითარების თანამედროვე ტენდენციების გამოვლენა საერთაშორისო ინდექსების (ბიზნესის კეთების ინდექსი, ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი, გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი, კორუფციის აღქმის ინდექსი, გლობალიზაციის KOF ინდექსი) მიხედვით;

- სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ტრანსნაციონალიზაციის დონეზე მოქმედი ფაქტორების განსაზღვრა და მათ შორის კავშირის გამოვლენა მარტივი წრფივი რეგრესიის მეშვეობით;

- ბიზნეს და სოციალურ გარემოს ფორმირებაზე ტრანსნაციონალური კომპანიების გავლენის დადგენა და მახასიათებლების გამოყოფა;

- სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ბიზნესის სოციალური გარემოს ხარისხის დადგენა, მასზე მოქმედი ფაქტორების გამოვლენა და განსაზღვრა;

- სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში გლობალური ბიზნესის კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შესწავლა, თანმდევი პრობლემების გამოვლენა და ანალიზი, არსებული შესაძლებლობების გამოვლენა და ტენდენციების ჩვენება.

ნაშრომის თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძველი: კვლევის დასახული მიზნების და ამოცანების გადაჭრას ემსახურება კვლევის თეორიული და ემპირიული ბაზის საფუძველზე განსაზღვრული კვლევის კონკრეტულ და ზოგადმეცნიერული მეთოდები.

კვლევაში გამოყენებულია ტრიანგულაციური მიდგომა, რომელიც გულისხმობს სხვადასხვა მეთოდებისა და თეორიული მიდგომების კომბინაციურ გამოყენებას ერთი და იმავე პრობლემის შესასწავლად. მეთოდოლოგიური საფუძველი განპირობებულია ტრანსნაციონალური კომპანიების საქმიანობის თავისებურებებისა და თანმდევი პროცესების ანალიზით. კერძოდ, კვლევის ფარგლებში გამოყენებული იქნა:

სტატისტიკური მონაცემებისა და რეგრესული ანალიზის პროგნოზირების მეთოდი, კერძოდ მარტივი წრფივი რეგრესიის მეთოდი. რეგრესიის მეთოდით განვსაზღვრეთ რეგიონის ცალკეული ქვეყანაში არსებული დამოკიდებულება სამ ტენდენციას შორის: ტრანსნაციონალიზაციას (KOF ინდექსის საფუძველზე), პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებსა და ბიზნესის კეთებას შორის, საიდანაც იკვეთება შემდეგი: სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებს შემოდინება უფრო მეტად განაპირობებს ტრანსნაციონალიზმის სიდიდეს, ვიდრე საერთაშორისო რეიტინგებში მოწინავე პოზიციები. შესატყვისობის სიკარგე, რომელიც შემდეგი ნიშნულებით განისაზღვრება : <0.1- სუსტი; 0.11 - 0.3 -ზომიერი; 0.31 - 0.5 -საშუალო და >0.5 / ძლიერი, გვაძლევს იმის თქმის უფლებას, რომ რეგრესიის მოდელი ტრანსნაციონალიზაციასა და პუი-ს შორის საშუალო ან ძლიერია, ხოლო ტრანსნაციონალიზაციასა და საერთაშორისო რეიტინგებს შორის ზომიერი ან ძლიერი.

მსგავსი მეთოდი იქნა გამოყენებული, რათა განგვესაზღვრა კომპანიების როლი, ქვეყნის ბიზნეს და სოციალური გარემოს გაუმჯობესებაში, კერძოდ აისახა დამოკიდებულება სამხრეთ კავკასიის ცალკეული ქვეყანაში „სოციალური პროგრესის ინდექსი“-სა და მთლიანი შიდა პროდუქტს შორის.

შედარებითი ანალიზის მეთოდი, სადისერტაციო ნაშრომის სპეციფიკიდან გამომდინარე, საჭირო გახდა ბიზნესი განვითარების ტენდენციებისა და

თავისებურებების შესწავლა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ცალ-ცალკე, რისთვისაც გამოყენებული იქნა საერთაშორისო ეკონომიკური ინდექსები (ბიზნესის კეთების ინდექსი, ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი, გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი, კორუფციის აღქმის ინდექსი, გლობალიზაციის KOF ინდექსი). აღნიშნული მეთოდის საუბველზე სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების შედარება განხორციელდა 2010-2019 წლების ფარგლებში, რამაც წარმოდგენა მოგვცა რეგიონის ქვეყნების ბიზნესის განვითარების დინამიკაზე და გამოავლინა თითოეულ ქვეყანაში ბიზნესის განვითარებაზე მოქმედი ფაქტორები.

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების შედარება ასევე განხორციელდა ისეთი ეკონომიკური მაჩვენებლებით როგორცაა: მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ), პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები (პუი) და სავაჭრო ბრუნვის მაჩვენებლები და გამოავლინა მათ რაოდენობაზე მოქმედი ეკონომიკურ-პოლიტიკური მოვლენები.

- სადისერტაციო ნაშრომში ასევე განხორციელდა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების შედარება, საერთაშორისო სტანდარტიზაციის ორგანიზაციის მიერ, მდგრადი განვითარებისთვის შემუშავებული პრინციპების მიხედვით. საიდანაც იკვეთება, რომ ანგარიშვალდებულების და გამჭვირვალობის პრინციპი რეგიონის ქვეყნებში ნაკლები აქტუალურობით სარგებლობს, თუმცა შეინიშნება კომპანიების მიერ მათი დანერგვის ტენდენცია იძულებითი სოციალური პასუხისმგებლობის განვითარების ტენდენციების კვალდაკვალ. პრინციპი „საერთაშორისო ქცევის წესების პატივისცემა“ სომხეთსა და აზერბაიჯანში უფრო პრიორიტეტულია, რასაც მათ მიერ სსო-ს რატიფიცირებული კონვენციების რაოდენობაც მოწმობს. დანარჩენი ოთხი პრინციპი კი რეგიონის ქვეყნებში თანაბრად მნიშვნელოვნად წარმოჩინდება.

სოციალური პასუხისმგებლობის ნაწილში, ასევე შედარებული იქნა რეგიონის ცალკეულ ქვეყანაში კომპანიების შიდა და გარე სოციალური პასუხისმგებლობის მიმართულებები და პრიორიტეტები. ნაშრომში განხილული კომპანიების სოციალური პასუხისმგებლობის აქტივობებიდან შიდა პასუხისმგებლობიან აქტივობებში დომინირებს თანამშრომლების სოციალური დაზღვევა და ტრენინგები, ხოლო გარე

მიმართულებით ქველმოქმედება და გარემოზე ზრუნვა. შესწავლილი კომპანიების ოფიციალური ვებ-გვერდებზე არსებული ინფორმაციით, სამივე ქვეყანაში კომპანიების მიერ კრიზისული სიტუაციების მართვა სრულიად უგულებელყოფილია, ხოლო ხელისუფლებასთან ურთიერთობა სომხეთისაგან განსხვავებით, საქართველოსა და აზერბაიჯანში შედარებით პრიორიტეტული მიმართულებაა.

ნაშრომში ასევე გამოყენებულია **მრავალკრიტერიუმანი ანალიზის მეთოდები**, კერძოდ ანალიტიკური იერარქიის პროცესის (AHP) მეთოდი და პროპორციულობის ყოველმხრივი შეფასების (COPRAS) მეთოდი, რომლითაც არამხოლოდ შეფასდა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ბიზნეს და სოციალური გარემო, არამედ კვლევის შედეგები დაინტერესებულ მხარეს დაეხმარება სწორად შეარჩოს პარტნიორი ქვეყანა სხვადასხვა პრიორიტეტების გათვალისწინებით. აღნიშნული ინოვაციური მეთოდით მიღებული შედეგი კი იქნება მინიშნება რეგიონის ქვეყნებისათვის, აღმოფხვრას სწორედ ის პრობლემა, რომელიც მის სისუსტეს წარმოადგენს.

რაოდენობრივი კვლევის მეთოდი იქნა გამოყენებული იმისათვის, რომ შეგვესწავლა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში რომელი დარგის კომპანიები იყვნენ ყველაზე სოციალურად პასუხისმგებლობიანები და განგვესაზღვრა პრიორიტეტული კსკ-ს მიმართულება დარგების მიხედვით, ამისათვის შევარჩიეთ რეგიონის ცალკეულ ქვეყანაში ყველაზე მსხვილი 100 კომპანია და შევისწავლეთ აღნიშნული კომპანიების ოფიციალური ვებ-გვერდები.

რაოდენობრივი კვლევის მეთოდის ფარგლებში ასევე გამოიკითხა საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის მოქალაქეები. კვლევის მიზანი სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში, კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ, საზოგადოების დამოკიდებულების და არსებული ცოდნის შესწავლა წარმოადგენდა. კვლევამ ცხადყო, რომ ინფორმირებულობის ხარისხი და ცნობიერების დონე კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ რეგიონის ქვეყნებში არცთუ ისე მაღალია, თუმცა გამოიკითხულთა უმრავლესობას საკითხის შესახებ აუშლდა ცნობადობა კორონავირუსის მსოფლიო პანდემიის დროს.

არსებული წყაროების და სამეცნიერო ლიტერატურის შესწავლის და შეფასების, საკვლევ საკითხთან დაკავშირებული საკითხებთან დაკავშირებული სამთავრობო აქტების და დოკუმენტების, ეკომიგრაციის პროცესების თანადროული და თუ შემდგომი პერიოდის პრესაში და მედიაში არსებული მონაცემების შესწავლა მოხდება მონოგრაფიული კვლევის, დოკუმენტური ანალიზის, კონტენტ-ანალიზის, სისტემური და შედარებითი ანალიზის მეთოდების გამოყენებით.

ნაშრომში ასევე გამოყენებულია სხვადასხვა ქვეყნის სახელმწიფო დაწესებულებებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების (მსოფლიო ბანკი, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, აზერბაიჯანის სახელმწიფო სტატისტიკის კომიტეტი, სომხეთის სახელმწიფოს სტატისტიკური სამსახური და სხვა) კვლევები და სტატისტიკური მონაცემები, რის საფუძველზეც განხორციელდა ლიტერატურის, დოკუმენტებისა და ინფორმაციის ანალიზი.

ნაშრომში ასევე გამოყენებულია სხვადასხვა ინტერნეტ რესურსები, უცხოელი და ქართველი მეცნიერების მიერ შესრულებული სამეცნიერო გამოკვლევები ტნკ-ების საქმიანობის შესახებ. შეგროვებული მასალების შედარებითა და გაანალიზებით მოხდა დასკვნის გამოტანა.

მეთოდებთან დაკავშირებული უპირატესობები ვლინდება იმაში, რომ კვლევა ატარებს სწორედ დისციპლინათშორის ხასიათს და ეყრდნობა საერთო მეცნიერულ და კონკრეტული სამეცნიერო კვლევით მეთოდებს. დასახული მიზნის და ამოცანების გადაჭრისთვის კვლევა ეყრდნობა სისტემურ, სტრუქტურულ-ფუნქციონალურ, ინსტიტუციონალურ, სოციალურ, შედარებით-ანალიზურ მეთოდებს. მსგავსი მიდგომა კვლევაში ქმნის გარკვეულ უპირატესობებს, ვინაიდან სხვადასხვა მეთოდების გამოყენება საშუალებას იძლევა სრულად იქნეს შესწავლილი დასმული პრობლემა.

მეცნიერული სიახლე. კვლევა მიეკუთვნება ფუნდამენტური კვლევის კატეგორიას, რომლის შედეგად დადგინდა არა მარტო საკვლევ პრობლემის შესწავლის სამეცნიერო დონე, არამედ გამოვლინდა და ნაჩვენებია ტრანსნაციონალური კორპორაციების საქმიანობის მახასიათებლები გლობალურ ბიზნესსა და სოციალურ გარემოში სამხრეთ

კავკასიის ქვეყნების მაგალითზე. ნაშრომში კომპლექსურადაა შესწავლილი სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ტრანსნაციონალური კომპანიების საქმიანობის თავისებურებები გლობალურ ბიზნესსა და სოციალურ გარემოში.

ნაშრომის ძირითადი მეცნიერული სიახლე მდგომარეობს შემდეგში:

- დანინგის ეკლექტიკური თეორიაზე დაყრდნობით საქართველოს მაგალითის კვალდაკვალ **შევსწავლეთ** ტრანსნაციონალიზაციის პროცესი როგორც ქვეყნის, ასევე კომპანიების დონეზე, მსგავსი მიდგომით პირველად **ავხსენით** უპირატესობების (ადგილმდებარეობის, მფლობელისა და ინტერნაციონალიზაციის) როლი საქართველოში ტრანსნაციონალიზაციის პროცესის ჩამოყალიბებაში.

- შედარებითი ანალიზის მეთოდების გამოყენებით **შევსწავლეთ და გამოვავლინეთ** სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ეკონომიკის განვითარების ზოგადი ტენდენციები. კერძოდ, დადასტურდა, რომ წარმატებული რეფორმებისა და ლიბერალური პოლიტიკის შედეგად, გაიზარდა ტნკ-ების ინტერესი რეგიონის ქვეყნებისადმი, ქვეყნისადმი, რამაც კიდევ უფრო გაზარდა პუი-ს ნაკადების შემოდინება. ტნკ-ების ინტერესს რეგიონში გეოგრაფიული მდებარეობაც განაპირობებდა, რასაც ტრანსპორტის სფეროში ინვესტიციების რაოდენობის მაღალი მაჩვენებელიც მოწმობს. ამასთან სხვადასხვა საერთაშორისო ინდექსებისა (ბიზნესის კეთების ინდექსი, ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი, გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი, კორუფციის აღქმის ინდექსი, გლობალიზაციის KOF ინდექსი) და ეკონომიკური მაჩვენებლების (პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები, სავაჭრო ბრუნვის მაჩვენებლები, მთლიანი შიდა პროდუქტი) შედარების საფუძველზე დადასტურდა რეგიონის ქვეყნებთან ბიზნესურთიერთობების ჩამოყალიბების ზრდადი მსოფლიო ინტერესი.

- **ნაჩვენებია** 1. ცალკეულ ქვეყანაში შესული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების რაოდენობის და 2. საერთაშორისო რეიტინგებში მოწინავე პოზიციების გავლენა ქვეყნის ტრანსნაციონალიზაციის სიდიდეზე. მათ შორის დამოკიდებულების განსაზღვრით **დავადასტურეთ**, რომ საქართველოსა და სომხეთში ტრანსნაციონალიზაციის მაღალი

დონე მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია პუი-ს ნაკადების შემოდინებაზე, ხოლო აზერბაიჯანი ნაკლებად.

- **შესწავლილია** კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის (კსპ) შესახებ საზოგადოების ცოდნის ხარისხი და რეგიონის ცალკეულ ქვეყანაში გამოვლინდა მის განვითარებაზე მოქმედი ფაქტორები.

- **გაანალიზებულია** სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ტნკ-ების საქმიანობის თანმდევი პროცესების უპირატესობები და ნაკლოვანებები;

- **გამოვლენილია** რეგიონის ცალკეულ ქვეყანაში სსო-ს გარემოს დაცვის მიმართულებით შემუშავებული პრინციპების გათვალისწინების მიზეზები და აღნიშნულია სოციალური პასუხისმგებლობის (შიდა და გარე) პრიორიტეტული მიმართულებებიც.

- **განვსაზღვრეთ** კომპანიების სოციალური პასუხისმგებლობის განვითარებაზე მოქმედი ფაქტორები, რომელთა გათვალისწინებაც უნდა მოხდეს სახელმწიფო ორგანოებისა და კერძო სექტორის წარმომადგენლების მიერ.

- **შევიმუშავეთ** რეკომენდაციები, რომლებიც რეგიონის სახელმწიფო და კერძო სექტორის წარმომადგენლებს, არამხოლოდ შეუქმნის წარმოდგენას ტნკ-ების საქმიანობის განხორციელების შესახებ, არამედ დაანახებს ტნკ-ების საქმიანობის დადებით შედეგებს ქვეყნის სოციალური და ეკონომიკური გარემოს გაუმჯობესებაში.

კვლევის პრაქტიკული მნიშვნელობა. კვლევას დიდი მნიშვნელობა აქვს როგორც მეცნიერულ-შემეცნებითი, ისე გამოყენებითი კუთხით. თემის იდეები, განზოგადებები, დასკვნები ხელს შეუწყობს სახელმწიფო და ბიზნეს სექტორის კიდევ უფრო მეტ აქტიურობას ბიზნესის სოციალური გარემოს და სოციალური პასუხისმგებლობის გასაძლიერებლად. დღეს არსებული პრობლემები (კონცეპტუალური, პოლიტიკური, სამართლებრივი, ინსტიტუციონალური) აფერხებს ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის, როგორც ვალდებულების წარმატებას სამომავლოდ. კვლევის შედეგები კი ხელისუფლებას და ბიზნეს დაეხმარება სწორი გადაწყვეტილებების

მიღებაში, რათა არ შეანელონ ყურადღება ბიზნესის სოციალური გარემოს და სოციალური პასუხისმგებლობის განვითარებაზე.

კვლევის შედეგები გამოყენებული იქნება ბიზნესის სოციალური გარემოს და ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის თეორიული და პრაქტიკული საკითხების შემდგომი დამუშავების პროცესში. კერძოდ, კვლევის პრაქტიკული მნიშვნელობა მდგომარეობს, იმაში რომ კვლევის შედეგები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ბიზნესის ხელშეწყობის სახელმწიფო სტრატეგიის და სამოქმედო გეგმის სრულყოფილებისთვის. ასევე, კვლევის მასალები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს სასწავლო მეთოდური მუშაობის პროცესში ისეთი სასწავლო კურსების სწავლების დროს როგორცაა ბიზნესის საფუძვლები, გლობალური ბიზნესის, ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა და ა.შ. აქედან გამომდინარე, მას ექნება პოტენციური გავლენა აღნიშნულ სამეცნიერო და სასწავლო დარგების განვითარებაზე ბიზნესის და მასთან დაკავშირებული სოციალური საკითხების შესწავლის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საფუძვლების შემუშავების და ახლი ცოდნის შექმნის თვალსაზრისით, ხოლო კვლევის შედეგების გამოყენება ხელისუფლების მიერ ეკონომიკური პოლიტიკის თეორიული და პრაქტიკული პრობლემების შემდგომი დამუშავების პროცესში ხელს შეუწყობს სახელმწიფო სტრატეგიის სრულყოფას ბიზნესის საკითხებთან დაკავშირებით.

საერთაშორისო ინდექსების გამოყენებით განხორციელებული კვლევის შედეგები (შედარებითი მეთოდით), არამხოლოდ ახასიათებს ბიზნესის განვითარების თავისებურებებს, არამედ საშუალებას გვაძლევს შევაფასოთ რეგიონის ქვეყნებში ბიზნესის სამომავლო განვითარების პერსპექტივები. ასევე მიზანშეწონილია ნაშრომში განხილული საკითხების გამოყენება უმაღლეს სასწავლებლებშიც სახელმძღვანელო მასალის სახით.

ნაშრომის სტრუქტურა. ნაშრომი შედგება შესავლისაგან, სამი თავისაგან (8 პარაგრაფი) და დასკვნითი ნაწილისაგან. თანდართულია გამოყენებული ლიტერატურის სია და დანართები.

შესავალი

თავი 1. ტრანსნაციონალური კომპანიების საქმიანობის თეორიულ-მეთოდოლოგიური ანალიზი

1.1. ტრანსნაციონალური კომპანიების საქმიანობის განვითარების გლობალური ტენდენციები

1.2. ეკონომიკური პროცესების ტრანსნაციონალიზაცია როგორც თანამედროვე მდგრადი განვითარების მთავარი ფაქტორი

1.3. ტრანსნაციონალური კომპანიების სოციალური პასუხისმგებლობის ინსტიტუციონალური გარემო

თავი 2. წარმოების ტრანსნაციონალიზაცია თანამედროვე ეტაპზე

2.1 კაპიტალის და წარმოების ტრანსნაციონალიზაცია

2.2 ტრანსნაციონალური კომპანიების ექსპანსიის მასშტაბები და მექანიზმები

2.3 საქართველოს საწარმოების ტრანსნაციონალიზაციის პროცესის კვლევის მეთოდოლოგია და შედეგები

თავი 3. სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები თანამედროვე ტრანსნაციონალური საინვესტიციო პროცესებში: პრობლემები, შესაძლებლობები, ტენდენციები

3.1 ტრანსნაციონალური კომპანიების როლი საქართველოს, აზერბაიჯანის და სომხეთის ეკონომიკურ განვითარებაში

3.2 ტრანსნაციონალური კომპანიების სოციალური პოლიტიკა და კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობა რეგიონის ქვეყნებში

დასკვნები და წინადადებები

გამოყენებული ლიტერატურა

დანართები

II. ნაშრომის ძირითადი შინაარსი

ნაშრომის შესავალში ჩამოყალიბებულია საკვლევი თემის აქტუალობა, დასახულია მიზნები და ამოცანები, ჩამოყალიბებულია კვლევის საგანი და ობიექტი, მოცემულია კვლევის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საფუძვლები, პრობლემის შესწავლის მდგომარეობა, წარმოდგენილია ნაშრომის მეცნიერული სიახლე, თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა.

ნაშრომის პირველ ნაწილში - **ტრანსნაციონალური კომპანიების საქმიანობის თეორიულ-მეთოდოლოგიური ანალიზი**, განხილულია ტრანსნაციონალური კომპანიების საქმიანობის განვითარების ტენდენციები, რამაც მიგვიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ ერი-სახელმწიფოების ცნების დარღვევაში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის ტრანსნაციონალურ კომპანიებს, რომლებმაც გლობალური სტრატეგიის ფარგლებში ადვილად გადალახეს სახელმწიფოთა ეროვნული საზღვრები და დაიკვიდრეს ადგილი უცხო ქვეყნებში. თავისმხრივ, მათ საქმიანობამ ხელი შეუწყო წარმოებისა და კაპიტალის გადინებას, რამაც ქვეყნებს შორის დამოკიდებულება კიდევ უფრო გააღრმავა. კვლევამ ასევე ცხადყო, რომ სამხრეთ კავკასიის რეგიონი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო, ყოველთვის იყო ტნკ-ების ყურადღების ცენტრი, თუმცა ამას ტნკ-ების საქმიანობის სპეციფიკაც განაპირობებდა. თუმცა უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ტნკ-ების განვითარების პარალელურად იცვლებოდა დარგობრივი სტრუქტურაც, რამაც შემდგომში უკვე ჩამოაყალიბდა საერთაშორისო ბაზრების ერთიანი რეგულირების სისტემა. დღეისათვის ტნკ-ები მეურნეობის ყველა დარგში გვხვდება და ამით კიდევ უფრო ხელს უწყობს შრომის საერთაშორისო დანაწილებას და საწარმოო კომპლექსების ფორმირებას, თუმცა კორონავირუსის მსოფლიო პანდემიის მიერ ტრანსნაციონალიზაციის პროცესების შენელებამ, შეიძლება შეცვალოს მასთან დაკავშირებული ცალკეული საკითხების განვითარების ტენდენციები.

ამავე თავში: შევისწავლეთ სამხრეთ კავკასიის ცალკეულ ქვეყანაში ტნკ-ების ინტერესი და განვიხილეთ ტრანსნაციონალიზაციის თეორიები, რომლებიც დავყავით ორ ჯგუფად. პირველს მივაკუთვნეთ ტრანსეროვნული კომპანიების ევოლუციის

თეორიები, რომლებიც გვიჩვენებენ იმ ეტაპების კანონზომიერებებს, რასაც გაივლიან ისინი და მიმდები ქვეყნები ეკონომიკური ევოლუციის მსვლელობისას. ესენია პროდუქციის სასიცოცხლო ციკლის, დამწვევი ციკლისა და ოლიგოპოლისტური დაცვის, აგრეთვე ერის ინვესტიციური განვითარების გზების თეორიები. მეორე ჯგუფის თეორიებს მივაკუთვნეთ: ტექნოლოგიური კონცეფცია, მონოპოლისტური უპირატესობების კონცეფციის თეორია, ინტერნაციონალიზაციის თეორია, ელექტიკური თეორია და ერის კონკურენტული უპირატესობის თეორია, რომლებიც განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ ტრანსნაციონალიზაციის მოტივაციის სხვადასხვა ფაქტორებს;

დავადგინეთ, რომ ტრანსნაციონალიზაციის პროცესი სამხრეთ კავკასიის რეგიონში ორი მიმართულებით მიმდინარეობს. ხელსაყრელი გეოპოლიტიკური მდებარეობით რეგიონი სატრანზიტო ფუნქციებს ახორციელებს და ამით ჩართულია მსოფლიო ეკონომიკის ფორმირების პროცესში. ამასთან რეგიონის ეკონომიკის ტრანსნაციონალიზაცია ზემოქმედებას ახდენს პოლიტიკური სივრცის მოდერნიზაციაზე და ითვალისწინებს წამყვანი ინდუსტრიული ქვეყნების ეკონომიკურ ტრანსფორმაციის გამოცდილებას. საქართველო, სომხეთი და აზერბაიჯანი აღარ განიხილება როგორც იზოლირებული, ცალკე მდგომი ქვეყანა და ჩართულია მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციის პროცესებში.

განხილულია ტრანსნაციონალური კომპანიების სოციალური პასუხისმგებლობის ინსტიტუციონალური გარემო და რისთვისაც ჯერ მიმოვიხილეთ ბიზნესის სოციალური სოციალური პასუხისმგებლობის განვითარების ეტაპები, მდგრადი განვითარების შვიდი პრინციპი, გაეროს შეთანხმების 10 პრინციპი, სოციალური პასუხისმგებლობის შიდა და გარე მიმართულებები და შემდეგ მოვიყვანეთ კომპანიების სოციალური პასუხისმგებლობის რეგულირების საკანონმდებლო ბერკეტების გამოყენებით მცდელობის მაგალითები, ასევე ევროკავშირის პოლიტიკის მაგალითი ტრანსნაციონალურ კომპანიებში კსკ-ის განვითარებისთვის.

ასევე შევისწავლეთ რეგიონის ცალკეულ ქვეყანაში მინიმალური ხელფასთან დაკავშირებული საკითხები, საიდანაც აღმოჩნდა, რომ საქართველოში აღნიშნული ჯერ კიდევ 1999 წელს შემუშავებული რეგულაციებით ხორციელდება და ითვალისწინებს ყოველთვიურ ანაზღაურებას 20 ლარის ოდენობით (სომხეთში 68 000 სომხური დრამი (143\$), აზერბაიჯანში 250 აზერბაიჯანული მანათი (146\$)). შეიძლება თქვას, რომ მინიმალურ ხელფასს ბიზნეს კომპანიები აყალიბებენ. მინიმალური ხელფასის არსებული მცირე ზღვარი კი თავისმხრივ დამსაქმებლებს უბიძგებს დასაქმებულებს ნაკლები გადაუხადონ, სწორედ ამიტომ ხელფასი ხშირად საარსებო მინიმუმს უტოლდება.

განვიხილეთ შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) და სტანდარტიზაციის საერთაშორისო ორგანიზაციის (სსო) მიერ შემუშავებული კონვენციათა რატიფიცირებული რაოდენობა რეგიონის ცალკეული ქვეყნისათვის. მაგალითად, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციას, რომელსაც შრომითი ურთიერთობების მოსაწესრიგებლად 190 კონვენცია აქვს შემუშავებული, სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებიდან, ყველაზე პირველად აზერბაიჯანი შეუერთდა (1992 მაისი), შემდეგ სომხეთი (1992 ნოემბერი) და ბოლოს საქართველო (1993 ივნისი). საქართველოს დღეის მდგომარეობით მხოლოდ 18 კონვენცია აქვს რატიფიცირებული, სომხეთს 29, აზერბაიჯანს კი 58. შსო ადმინისტრაციული საბჭო მიერ გამოყოფილი რვა „ფუნდამენტალური“ კონვენცია, სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებს რატიფიცირებული აქვს და გულისხმობს შრომის სფეროში ძირითად პრინციპებსა და უფლებებს მიკუთვნებულ საკითხებს. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის №158-ე კონვენცია, რომელიც შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის წესს განსაზღვრავს, რატიფიცირებული არ აქვს სამხრეთ კავკასიის არცერთ ქვეყანას. შრომითი ხელშეკრულების შეწყვეტის წესი რეგიონის ქვეყნებში შრომის კოდექსით რეგულირდება. სომხეთისა და აზერბაიჯანისაგან განსხვავებით, საქართველოს შსო-ს არც №131-ე (მინიმალური ხელფასის დაწესების შესახებ) კონვენცია აქვს რატიფიცირებული.

ნაშრომის მეორე თავში - წარმოების ტრანსნაციონალიზაცია თანამედროვე ეტაპზე, წარმოდგენილია კაპიტალის და წარმოების ტრანსნაციონალიზაცია, რომლის საერთაშორისო მოძრაობით მიიღწევა ეკონომიკური ზრდა, ინოვაციური პროცესების აქტივიზაცია და ქვეყნების კონკურენტუნარიანობის მაღალი დონე. კაპიტალის და წარმოების ტრანსნაციონალიზაცია, არამხოლოდ აღრმავებს ქვეყნებს შორის ურთიერთდამოკიდებულებას, არამედ იმ ქვეყანაში, სადაც კაპიტალის სიჭარბე და ნაკლებმომგებიანობაა კაპიტალი მეტი მოგების მისაღებად გაედინება იქ, სადაც მისი დეფიციტია, თუმცა ჭარბადაა წარმოების სხვა ფაქტორები (მიწა, შრომა, სასარგებლო წიაღისეული და ა.შ.). საბოლოოდ კი ჩაკეტილი ეროვნული მეურნეობიდან გადავედით საგარეო ბაზარზე ორიენტირებულ ანუ „ღია ეკონომიკაზე“, სადაც ეკონომიკური კავშირების განმტკიცება ტრანსნაციონალურმა კომპანიებმა (ტნკ) დაიწყეს და გადაიქცნენ მსოფლიო მეურნეობის მთავარ სუბიექტებად. ამდენად ტნკ-ებმა შიდა ბაზარზე ოპერირებადი ნაციონალური საწარმოების ფორმირებით და შემდგომ უკვე საზღვრებს გარეთ გაფართოვებით საფუძველი დაუდეს წარმოებისა და კაპიტალის ტრანსნაციონალიზაციას. ტრანსნაციონალიზაციის ზრდის პირობებში საგარეო ვაჭრობა სულ უფრო მჭიდრო კავშირში შედის პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებთან, ხოლო პუი-ს უფრო სწრაფად ზრდა მშპ-თან შედარებით მიუთითებს საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების გაღრმავებაზე.

ამავე თავში შესწავლილია საქართველოში, სომხეთსა და აზერბაიჯანში ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის ქვეყნებიდან შემოსული ინვესტიციები და წარმოდგენილია დამოკიდებულება სამ მაჩვენებელს შორის: ტრანსნაციონალიზაციას (KOF ინდექსის საფუძველზე), პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებსა და ბიზნესის კეთებას შორის. ამისათვის გამოვიყენეთ მარტივი წრფივი რეგრესიის მოდელი, რამაც აჩვენა, რომ ეს სამი ეკონომიკური ფენომენი ერთმანეთთან არის დაკავშირებული და შეიძლება ითქვას, რომ ტრანსნაციონალიზომი სიმულაციურია უცხოური ინვესტიციების და ინვესტიციების გარემოს მიხედვით. შესატყვისობის სიკარგე, რომელიც შემდეგი ნიშნულებით განისაზღვრება : <0.1- სუსტი; 0.11 - 0.3 -

ზომიერი; 0.31 - 0.5 -საშუალო და >0.5 / ძლიერი, გვაძლევს იმის თქმის უფლებას, რომ რეგრესიის მოდელი ძლიერად ჩავთვალოთ.

ნაშრომის ფარგლებში შესწავლილი ტრანსნაციონალიზაციის თეორიებმა (ნაშრომის პირველ ნაწილში) და რეგიონში ტრანსნაციონალიზაციის განვითარების ტენდენციებმა (ნაშრომის მეორე ნაწილში) **გამოავლინა**, რომ ტრანსნაციონალიზაციის მოტივაციის ფაქტორები ძირითადად თავმოყრილია დანიშნის ეკლექტიკურ თეორიაში. ეკლექტიკურ თეორიას, რომელსაც სხვაგვარად OLI-ის (Ownership, Location, Internationlization) პარადიგმასაც უწოდებენ, სამი ფაქტორისაგან შედგება: ადგილმდებარეობის, მფლობელისა და ინტერნაციონალიზაციის უპირატესობა. სწორედ ამ თეორიაზე დაფუძნებით ჩვენ შევეცადეთ პირველად აგვეხსნა თუ რა როლს თამაშობს სხვადასხვა უპირატესობები საქართველოში ტრანსნაციონალიზაციის პროცესის ჩამოყალიბებაში. კვლევის შედეგის განზოგადებას ქვეყნების (სომხეთი და აზერბაიჯანი) მაგალითზე შეუძლია ნათელი წარმოდგენა შეგვიქმნას რეგიონის ეკონომიკის განვითარების საფეხურებზე. ნებისმიერი ქვეყნისთვის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები ეკონომიკის ზრდის საწინდარია, თუმცა საქართველოში არ არის ბევრი ტნკ, რომელთა შემოსავლებითაც შესაძლებელი იქნება ეკონომიკაში რეინვესტირება. ამიტომ უცხოურ კაპიტალზე საქართველოს დამოკიდებულება მეტად დიდია. თეორიიდან გამომდინარე საქართველოს არ შეუძლია პუი-ს განხორციელება, მხოლოდ იმიტომ, რომ არ გააჩნია მფლობელის უპირატესობა. (ანუ აქვს მხოლოდ ადგილმდებარეობის უპირატესობა). მაშინ, როდესაც საქართველოს აქვს ადგილმდებარეობის უპირატესობა, მფლობელის უპირატესობის ნაწილში მოიკოჭლებს, კერძოდ საქმე გვაქვს საკანონმდებლო სისტემის არასრულყოფილებასთან. აუცილებელია მოხდეს ბიუროკრატიული და ინსტიტუციონალური ბარიერების აღმოფხვრა, შეიქმნას მოქნილი საკანონმდებლო ბაზა და საგადასახადო სისტემა, შემოღებული იქნას შეღავათები, იმისათვის, რომ მოხდეს რეგიონის ქვეყნებში ტნკ-ების და შესაბამისად ინვესტიციების მოზიდვა.

ეკლექტიკური თეორიის პირველი უპირატესობით საქართველო მისი გეოგრაფიული უპირატესობებით, წარმოადგენს კავკასიისა და ცენტრალური აზიის ბუნებრივ ლოჯისტიკურ ჰაბს, თუმცა ამავე თეორიის მეორე უპირატესობით განვითარებული საკანონმდებლო სისტემა ვერ უზრუნველყოფს ეკონომიკის განვითარებას. მფლობელის უპირატესობის უკან იგულისხმება საქართველოს შესაძლებლობები შეასრულოს სატრანზიტო ქვეყნის როლი, რაც შემდგომში მსოფლიო ეკონომიკასთან გაზრდის ინტეგრაციის დონეს. სატრანსპორტო კორიდორი გაფართოებასთან ერთად, მეტი უცხოური ინვესტიცია იქნება მოზიდული, ამიტომ საჭიროა ისეთი საგარეო პოლიტიკის შემუშავება, რომელთა საშუალებითაც აღმოსავლეთიდან დასავლეთის მიმართულებით სხვადასხვა ბუნებრივი რესურსები, ხოლო დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ სამომხმარებლო, თუ წარმოებრივ დანიშნულების მზა პროდუქცია გაიგზავნება საქართველოს გავლით.

ის ფაქტი, რომ საქართველო სათანადოდ არ იყენებს მფლობელის უპირატესობას, რომელიც პირდაპირ არის დაკავშირებული ტნკ-ების შემოსვლასა და ქვეყანაში საქმიანობის განხორციელებასთან, იქედანაც, ჩანს, რომ საქართველოში ტნკ-ებთან შრომითი ურთიერთობების ძირითად მარეგულირებელ დოკუმენტს წარმოადგენს მხოლოდ საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს შრომის კოდექსი“. საქართველოში სხვა რეგულაციების არ არსებობამ, თუნდაც მინიმალური ხელფასის დაწესების შესახებ, განაპირობა რიგი კომპანიების უარი საქართველოში ინვესტიციების განხორციელებაზე. იმისათვის, რომ კომპანიებს ჰქონოდათ სტაბილურობის განცდა სპორტული ტანისამოსის მწარმოებელმა კომპანიებმა (ადიდასი, ნაიკი, ნიუ ბალანსი, პუმა და ა.შ.) საქართველოს მთავრობას 2015 წლის აგვისტოში მოთხოვეს სამკერვალო სექტორში მინიმალური ხელფასის გაზრდა, რათა საქართველოში მომუშავე მათ კონტრაქტორ ფირმებს აღარ მიეცათ ტექსტილის სფეროში დასაქმებული პირების ექსპლუატაციის შესაძლებლობა.

ამავე თეორიის მესამე უპირატესობის მისაღწევად საჭიროა სატრანსპორტო სისტემის განვითარება, რაც კონკურენტუნარიანს გახდის საქართველოზე გამავალ

სატრანსპორტო კორიდორს და ქვეყანას შესძენს ეფექტური სატრანსპორტო დერეფნის იმიჯს.

ეკლექტიკურ თეორიაში თავმოყრილი უპირატესობების გარდა ტრანსნაციონალიზაციის პროცესში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ეკონომიკური მაჩვენებლები, საერთაშორისო რეიტინგებში არსებული პოზიციები, ბიზნეს და სოციალური გარემო ამიტომ, მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ ნაშრომის მესამე ნაწილში - ბიზნესის სოციალური გარემო და სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები თანამედროვე ტრანსნაციონალური საინვესტიციო პროცესებში: პრობლემები, შესაძლებლობები, ტენდენციები:

- შეგვესწავლა რეგიონში ტრანსნაციონალიზმსა და ცვლადებს შორის (ბიზნესის კეთება, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები) დამოკიდებულება, საიდანაც სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების მაგალითზე შეიძლება ითქვას, რომ ქვეყანაში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებს შემოდინება უფრო მეტად განაპირობებს ტრანსნაციონალიზმის სიდიდეს, ვიდრე საერთაშორისო რეიტინგებში მოწინავე პოზიციები (იხ. ცხრილი №1). ამასთან ტრანსნაციონალიზმის მაღალმა დონემ შესაძლოა წარმოშვას კითხვები რეგიონის გეოგრაფიული მდებარეობის უპირატესობების შესახებ და მიგვანიშნოს ძლიერ საერთაშორისო კონკურენციაზე იმ კომპანიებს შორის, რომლებიც მონაწილეობენ ადგილობრივ ბაზარზე.

ცხრილი №1 : ტრანსნაციონალიზაციასა და ცვლადებს შორის შესატყვისობის სიკარგე

ტრანსნაციონალიზაცია - პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები				
	სუსტი	საშუალო	ზომიერი	ძლიერი
საქართველო				0.8
სომხეთი			0.38	
აზერბაიჯანი			0.34	
ტრანსნაციონალიზაცია - ბიზნესის კეთება				
	სუსტი	საშუალო	ზომიერი	ძლიერი
საქართველო		0.2		
სომხეთი		0.24		
აზერბაიჯანი	-0.36			

შესატყვისობის სიკარგე			
სუსტი	საშუალო	ზომიერი	ძლიერი
<0.1	0.11-0.3	0.31-0.5	>0.5

როგორც ცხრილიდან ჩანს ტრანსნაციონალიზაციასა და პუის ნაკადებს შორის დამოკიდებულება საქართველოსა და სომხეთში ერთნაირია (ზომიერი), ხოლო აზერბაიჯანის შემთხვევაში დამოკიდებულება შედარებით უფრო ძლიერია. საქართველოსა და სომხეთში შესატყვისობის სიკარგე საშუალოა ტრანსნაციონალიზაციისა და ბიზნესის კეთების ინდექსში არსებულ პოზიციების თვალსაზრისით, თუმცა დამოკიდებულება ამ ორ ცვლადს შორის სუსტია აზერბაიჯანის შემთხვევაში.

ცხრილში არსებული მონაცემები მიუთითებს, რომ მიუხედავად საერთაშორისო რეიტინგებში მოწინავე პოზიციებისა, ტრანსნაციონალიზაციას ქვეყანაში შემოდინებული უცხოური ნაკადები უფრო მეტად განსაზღვრავს, რაც ტნკ-ების საქმიანობასთან არის დაკავშირებული.

ნაშრომის ამავე ნაწილში შევისწავლეთ სამხრეთ კავკასიის რეგიონის ქვეყნების ბოლო 10 წლის მონაცემები საერთაშორისო რეიტინგებსა და ეკონომიკურ მაჩვენებლებში და შემდგომ წარმოვაჩინეთ დამოკიდებულება მათ შორის.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო თითქმის ყოველთვის ლიდერია საერთაშორისო რეიტინგებში, პირდაპირი უცხოური ნაკადები აზერბაიჯანში გაცილებით მეტია, ამიტომ საფუძველს მოკლებული არ იქნება იმ პერსპექტივის ჩვენება, რომელიც გამომდინარეობს რეგიონის ამა თუ იმ ადგილობრივი კომპანიის რეგიონული ოპერაციების მაღალი მაჩვენებლებიდან, შესაბამისად აზერბაიჯანს მეტი შანსი აქვს იყოს დომინანტი რეგიონში. (იხ. ცხრილი №2).

ცხრილი №2 : აზერბაიჯანში საერთაშორისო ინდექსებისა და ეკონომიკურ
მაჩვენებლების მონაცემები

წლები	საერთაშორისო ინდექსები				ეკონომიკური მაჩვენებლები	
	ბკი	გკი	ეთი	კაი	პუი	სავ. ბრუნვა
2010	-	-	+	=	-	+
2011	+	+	+	-	+	+
2012	-	+	-	-	+	-
2013	+	+	+	-	+	+
2014	+	+	+	-	+	-
2015	+	-	-	-	-	-
2016	-	+	-	-	+	+
2017	+	-	+	-	-	+
2018	+	-	+	+	-	+
2019	-	+	+	-	+	+

აზერბაიჯანში ინვესტიციების მოზიდვის ერთ-ერთი მთავარი მოტივი ყოველთვის იყო და არის ბუნებრივი რესურსები, ამას ცხრილი №2-ც მოწმობს, რომლის მიხედვითაც აზერბაიჯანში ეკონომიკური მაჩვენებლების ზრდის ტენდენცია მაინც შეინიშნება, მიუხედავად საერთაშორისო ინდექსებში გაუარესებული რეიტინგისა. მაგალითად, 2016 წელს აზერბაიჯანს 3 საერთაშორისო რეიტინგში აქვს გაუარესებული მდგომარეობა, მაგრამ ინვესტიციების რაოდენობა ქვეყანაში მაინც გაიზარდა, რაც ტრანს-ანატოლიური (TANAP) და ტრანს-ადრიატიკული (TAP) მილსადენების მშენებლობას შეიძლება დაუკავშიროთ.

ვინაიდან ცალკეულად საერთაშორისო ინდექსებისა (ლიდერი საქართველო) და ეკონომიკურ მაჩვენებლების (ლიდერი აზერბაიჯანი) შედარებისას სახრეთ კავკასიის

რეგიონში ლიდერი ქვეყნები ერთმანეთს არ ემთხვევა, ამიტომ მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ შეგვეფასებინა ბიზნეს და სოციალური გარემო, რისთვისაც გამოვიყენეთ მრავალკრიტერიუმიანი ანალიზი (MCDM) მეთოდები: ანალიტიკური იერარქიის პროცესის AHP მეთოდი და პროპორციულობის ყოველმხრივი შეფასების (COPRAS) მეთოდი, სადაც აზერბაიჯანი წარმოჩნდა მოწინავე ქვეყნად რეგიონში ბიზნეს და სოციალური გარემოს შეფასებისას სხვადასხვა კრიტერიუმების გათვალისწინებით. ამავე მეთოდით გამოიყო დაინტერესებული მხარისათვის ცალკეულ ქვეყანაში მისთვის სასარგებლო და არასასარგებლო ფაქტორები და ასევე განისაზღვრა ის პოზიტიური და ნეგატიური ალტერნატივების ჩამონათვალი, რომელიც თითოეულმა ქვეყანამ უნდა გაიუმჯობესოს.

ჩვენს შემთხვევაში სულ ჩამოყალიბდა 12 კრიტერიუმი, რომლებსაც AHP მეთოდით მიენიჭა წონა (0,135; 0,534; 0,104; 0,227), ხოლო შემდგომ COPRAS მეთოდით, საბოლოოდ შეფასდა რეგიონის ქვეყნების სოციალური და ბიზნეს გარემო.. (იხ. ცხრილი№3)

ცხრილი №3: ბიზნეს და სოციალური გარემოს შეფასებისთვის გამოყენებული კრიტერიუმები

X_1 : მშპ წლიური ზრდა (საშუალო) 2009-2019
X_2 : მშპ ერთ სულ მოსახლეზე, 2019 წელი
X_3 : პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები (საშუალო) 2009-2019
X_4 : პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები 2019
X_5 : სავაჭრო ბრუნვა (საშუალო) 2009-2019
X_6 : სავაჭრო წლიური ბრუნვა 2019
X_7 : ბიზნესის კეთების სიმარტივე (საშუალო) 2009-2019
X_8 : ბიზნეს კეთების რეიტინგი 2019
X_9 : ადამიანის განვითარების ინდექსი (საშუალო ზრდა) 2010-2018
X_{10} : ადამიანის განვითარების ინდექსი 2018
X_{11} : სოციალური პროგრესის ინდექსი (საშუალო) 2014-2017
X_{12} სოციალური პროგრესის ინდექსი 2017

კვლევის ფარგლებში მიღებული შედეგი კი იქნება მინიშნება რეგიონის ქვეყნებისათვის, აღმოფხვრას სწორედ ის პრობლემა, რომელიც მის სისუსტეს წარმოადგენს.

ამდენად რეგიონში წარმატების მისაღწევად და შემდგომ უკვე მსოფლიო ეკონომიკურ სივრცეში ინტეგრირებისათვის ქვეყნები კონკურენტულ ბრძოლაში ავტომატურად ჩაერთნენ. რასაც კარგად შემუშავებული სტრატეგია და საინვესტიციო პოლიტიკა სჭირდება. მათთვის მსოფლიო ეკონომიკაში ინტეგრაციის ზრდის მთავარი ფაქტორი უნდა იყოს არამარტო ექსპორტის მხარდამჭერი სტრატეგიების შემუშავება და ამით საგარეო ვაჭრობის ბრუნვის ზრდა, არამედ ტნკ-ების რეგიონით დაინტერესება და მათ მიერ ინვესტიციების განხორციელება. შესაბამისად რეგიონმა აუცილებლად უნდა გამოიყენოს გეოგრაფიული უპირატესობა, მოიზიდოს ინვესტორები და ხელი შეუწყოს ახალ წამოწყებებს, რომლის მიზანი მსოფლიო ბაზრის მომხმარებლებზე ორიენტირებული საქონლისა და მომსახურების შექმნა იქნება. ამავე დროს, რეგიონის ქვეყნებმა აქცენტი უნდა გააკეთონ ისეთ საინვესტიციო პოლიტიკის გატარებაზეც, რომელშიც კარგად იქნება გათვალისწინებული ეკონომიკის დარგთა პრიორიტეტული განვითარების მიმართულებები.

დღევანდელ მსოფლიოში კომპანიები სულ უფრო და უფრო დიდ გავლენას ახდენენ ეკონომიკურ, ეკოლოგიურ და სოციალურ პროცესებზე, ამასთან საზოგადოებას აინტერესებს არამხოლოდ კომპანიის საქმიანობის საბოლოო შედეგები, არამედ ისიც თუ როგორ ახორციელებს კომპანია თავის საქმიანობას. ამიტომ ნაშრომის ფარგლებში განვახორციელეთ რაოდენობრივი კვლევა კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ, რომლის მიზანი მის შესახებ საზოგადოების დამოკიდებულების და საკითხის შესახებ არსებული ცოდნის შესწავლა წარმოადგენდა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში. იმისათვის, რომ გაგვეზომა საზოგადოების ინფორმირებულობისა და ცნობიერების დონე კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ და მიგველო ობიექტური შედეგები, კვლევაში გამოყენებული იყო ორი ტექნიკა: სპონტანური პასუხი და ცოდნა დახმარებით.

სულ გამოკითხული იქნა 300 ადამიანი, (100 საქართველოს მოქალაქე, 100 აზერბაიჯანის და 100 სომხეთის) და ძირითადი მიგნებები შემდეგნაირია: რეგიონის ქვეყნებში საზოგადოების ცნობიერების ინფორმირებულობის ხარისხი კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ არცთუ ისე მაღალია. (გამოკითხულთა თითქმის ნახევარმა პირდაპირ განაცხადა, რომ არ იცის ცნების მნიშვნელობა). რესპონდენტთა მეხსიერებაში არსებული ინფორმაცია ზოგადად ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის და მისი განხორციელების ცალკეული მიმართულებების შესახებ ძალზე მწირია. სოციალური პასუხისმგებლობის მიმართულებების და კომპონენტების სპონტანურად დასახელება, ვერც კონკრეტული მაგალითის მოყვანა ვერ შეძლეს რესპონდენტთა უმრავლესობამ. თუმცა, დახმარების შემთხვევაში მნიშვნელოვნად გაიზარდა თითოეული მიმართულებით ცალკეული კომპონენტების ცნობადობის წილი. ამ შედეგს ეხმიანება ის ფაქტიც, რომ რესპონდენტებმა დახმარების შემთხვევაში გაიხსენეს მათ მიერ სოციალური პასუხისმგებლობის ფარგლებში განხორციელებული ისეთი საქმიანობები, რომლებიც სპონტანურად არ ახსენებოდათ.

რეგიონის ქვეყნების საზოგადოების კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ არასაკმარის ხარისხზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ სამივე მათგანი „სოციალურ პასუხისმგებლობაში“ თანაბრად მოიაზრებენ როგორც კანონით დაკისრებული ვალდებულებების შესრულებას და უშუალო ბიზნესის საქმიანობის ხარისხიანად წარმოებას. (გადასახადების გადახდა, გამჭირვალე ბიზნეს საქმიანობა, მომხმარებლისთვის ხარისხიანი პროდუქციის და სერვისის მიწოდება, ინვესტიციების მოზიდვა, ბიზნესის განვითარება და ა.შ.), ასევე კანონით გათვალისწინებული მოთხოვნების მიღმა სხვადასხვა სახის საზოგადოებრივად სასიკეთო პროექტების და საქმიანობის განხორციელებას. ცნობიერების არასაკმარის დონეზე მიუთითებს ისიც, რომ უმრავლესობამ არ იცის არის თუ არა განსხვავება ქველმოქმედებასა და კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობას შორის. რესპონდენტთა აზრით, კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან დამაბრკოლებელ ფაქტორს წარმოადგენს არასაკმარისი

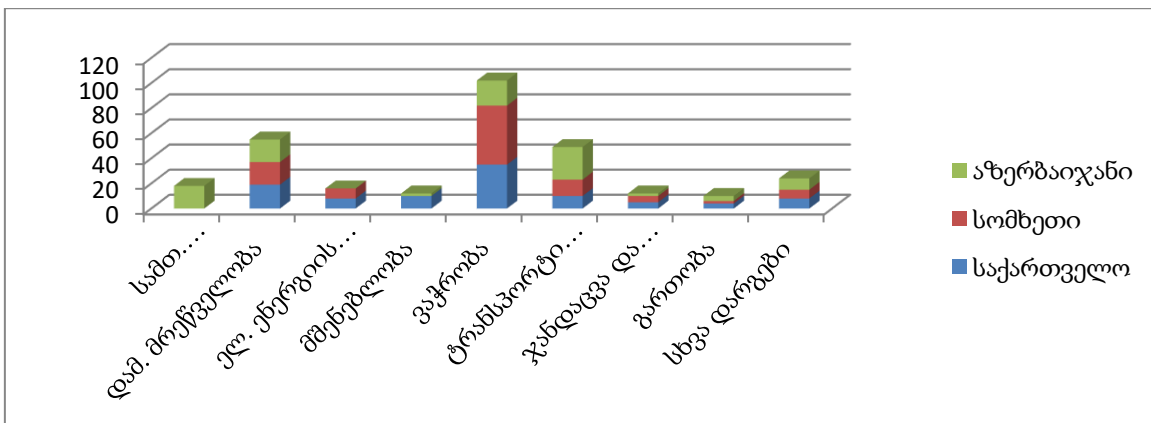
ინფორმირებულობა კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის განხორციელების ფორმების შესახებ, აგრეთვე შესაბამისი გამოცდილების და ცოდნის ნაკლებობა სოციალურად პასუხისმგებელი ინიციატივების სათანადო დაგეგმვის, პრიორიტეტების სწორი განსაზღვრის და მენეჯმენტის მიმართულებით.

მიღებული მონაცემების თანახმად, კვლევაში მონაწილე სამივე ქვეყნის რესპონდენტებმა არ იციან განუხორციელებია თუ არა მათ დამსაქმებელ კომპანიას რაიმე საზოგადოებრივად სასიკეთო საქმიანობა, თუმცა გამოკითხულთა უმრავლესობას აუმაღლდა ცნობადობა კომპანიების სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ კორონავირუსის მსოფლიო პანდემიის დროს მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებით.

იმისათვის, რომ შეგვესწავლა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში რომელი დარგის კომპანიები იყვნენ ყველაზე სოციალურად პასუხისმგებლობიანი და განგვესაზღვრა პრიორიტეტული კსკ-ს მიმართულება დარგების მიხედვით, ამისათვის შევარჩიეთ რეგიონის ცალკეულ ქვეყანაში ყველაზე მსხვილი 100 კომპანია და შევისწავლეთ აღნიშნული კომპანიების ოფიციალური ვებ-გვერდები.

შედეგმა გვიჩვენა, რომ რეგიონის ქვეყნებში მოქმედი კომპანიები არამცთუ არ აქვეყნებენ ინფორმაციას კსკ-ს შესახებ, არამედ დიდ პრობლემას წარმოადგენს ვებ-გვერდების არსებობაც. საქართველოში მოქმედი 100 უმსხვილესი კომპანიიდან მხოლოდ 79 (სომხეთში 74; აზერბაიჯანში 83) კომპანიას აქვს ოფიციალური ვებ-გვერდი.

დიაგრამა №1: სამხრეთ კავკასიის ცალკეულ ქვეყანაში მოქმედი კომპანიები საქმიანობის მიხედვით

კომპანიების ოფიციალურ ვებ-გვერდებზე მითითებული ინფორმაციაზე დაყრდნობით, სამხრეთ კავკასიაში კომპანიების უმრავლესობის პრიორიტეტული მიმართულებაა გარემოს დაცვა და მოწყვლად ჯგუფებზე დახმარებაა, რაც ხშირად სპონსორობითა და ქველმოქმედებით შემოიფარგლება.

სომხეთის შემთხვევაში შესწავლილი კომპანიების დარგების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ „დამამუშავებელი მრეწველობა“ და „ვაჭრობა“ სექტორში მოქმედი კომპანიების საქმიანობა გამოირჩევა მაღალი სოციალური პასუხისმგებლობის დონით.

კვლევამ ასევე ცხადყო, რომ აზერბაიჯანის კომპანიების უმეტესობას არ გააჩნია კსპ-ის სტრატეგიები, ან არსებობის შემთხვევაში არ მისდევენ მას, ვინაიდან 100 კომპანიიდან მხოლოდ 10 კომპანია ახორციელებდა კსპ-ს მიმართულებით აქტივობებს, რაც სამხრეთ კავკასიის რეგიონში ყველაზე დაბალი მაჩვენებელია. ხოლო აზერბაიჯანული კომპანიები რეგულარულად არიან ჩართული საქველმოქმედო საქმიანობებში, გარდა ნავთობკომპანიებისა, მათ არ გააჩნიათ გრძელვადიანი სტრატეგიები და კომპანიებს არ აქვთ ადეკვატური გაგება კსპ-ის სარგებლიანობის შესახებ.

სამხრეთ კავკასიაში მოქმედი კომპანიების შესწავლამ ასევე გამოავლინა კომპანიების შიდა და გარე სოციალური პასუხისმგებლობის მიმართულებები და პრიორიტეტები.

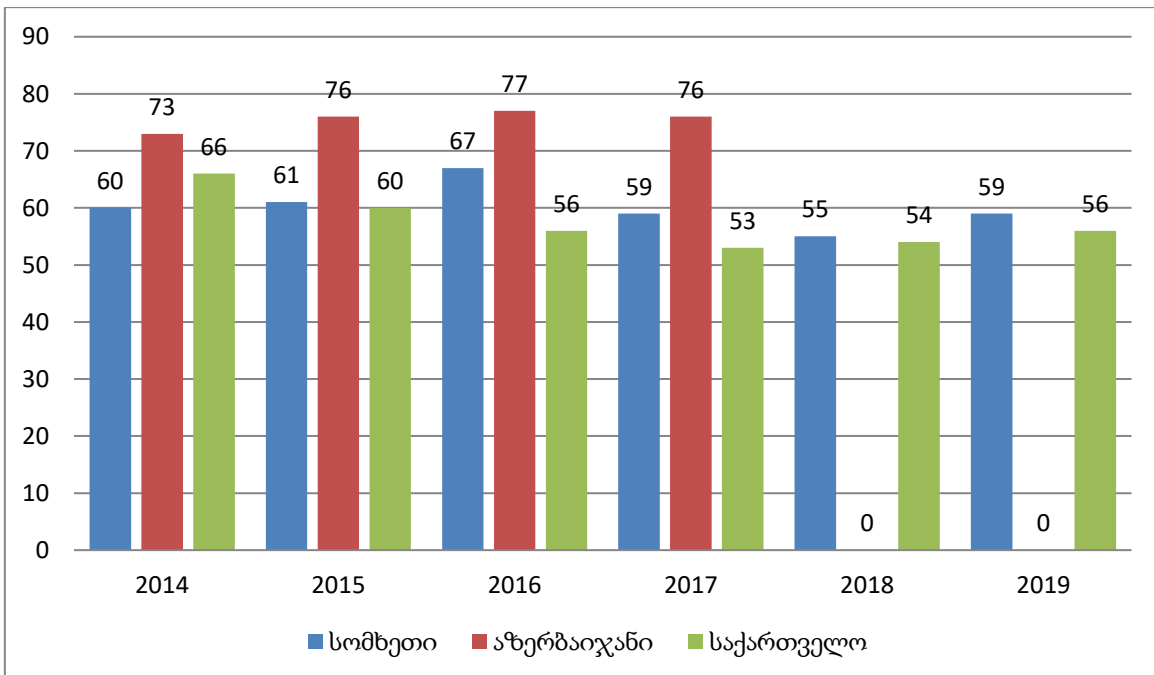
(იხ.ცხრილი №4)

შიდა მიმართულებები	გარე მიმართულებები
შრომის უსაფრთხოება	სპონსორობა და ქველმოქმედება
შრომის ანაზღაურების სტიმულირება	ზრუნვა გარემოს დაცვაზე
თანამშრომელთა დამატებითი სამედიცინო და სოციალური დაზღვევა	ურთიერთქმედება ადგილობრივ საზოგადოებრივ დაჯგუფებებთან და ხელისუფლებასთან
ადამიანური რესურსების განვითარება სასწავლო და კვალიფიკაციის ამაღლების პროგრამები	მზადყოფნა კრიზისულ სიტუაციებში მონაწილეობის მისაღებად
კრიტიკულ სიტუაციებში თანამშრომლების დახმარების გაწევა	საქონლისა და მომსახურების მომხმარებლებს შორის პასუხისმგებლობა

ნაშრომის მესამე ნაწილში ასევე გამოვავლინეთ სოციალურ გარემოს გაუმჯობესებაში ტრანსაციონალური კომპანიების საქმიანობის თავისებურებები სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების მაგალითზე, კერძოდ ჯერ შევადარეთ „სოციალური პროგრესის ინდექსი“ სამხრეთ კავკასიის ცალკეული ქვეყანაში 6 წლის განმავლობაში (იხ. დიაგრამა №2) და შემდგომ გავარკვიეთ: იწვევს თუ არა სოციალური პროგრესის ინდექსის ზრდა მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდას სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში, რისთვისაც რთული რეგრესიის მეთოდი გამოვიყენეთ.

კვლევამ დაადასტურა, რომ მიუხედავად აზერბაიჯანის მშპ საქართველოს მშპ-ს 2-ჯერ მაინც აღემატება, აზერბაიჯანის სოციალური პროგრესის ქულები ცალკეულ დარგში გაცილებით ჩამოუვარდება საქართველოს ქულებს. მსგავსი სურათი გვაქვს ბევრი სხვა ქვეყნის შემთხვევაში, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ მშპ ერთ სულ მოსახლეზე და „სოციალური პროგრესის ინდექსი“ ყოველთვის ერთი და იგივე მიმართულებით არ მოძრაობს. (იხ. ცხრილი №4)

დიაგრამა №2: სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების რეიტინგი „სოციალური პროგრესის ინდექსი“-ს მიხედვით 2014-2019

დიაგრამა №2-დან ჩანს, რომ სამხრეთ კავკასიის რეგიონის ქვეყნებში ინდექსი წლიდან წლამდე მცირედით იცვლება და ამ რეიტინგის მიხედვითაც საქართველოს ლიდერი პოზიცია უკავია, შემდეგ მოდის სომხეთი და ბოლოს აზერბაიჯანი. ვინაიდან სოციალური პროგრესის ინდექსში შესული კრიტერიუმები პირდაპირ გავლენას არ ახდენს ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდაზე, თუმცა შემოსავლების ზრდა ქვეყნის მოსახლეობის სოციალურ დონეზე აისახება, იკვეთება შემდეგი ტენდენცია, რომ საქართველოში შემოსავლები, პუი-ს სახით შედარებით დაბალია, სოციალური დონის გაუმჯობესებაში წვლილი ადგილობრივი კომპანიების დამსახურებაა.

სოციალურ პროგრესსა და მშპ-ს შორის დამოკიდებულება კი შემდეგნაირად გამოიყურება

ცხრილი №1: სოციალურ პროგრესსა და მშპ-ს შორის რეგრესული ანალიზი

ვარიაცია	R2	R	რ სკიარე	F-statistics	P-value
საქართველო	0.714	0.845	0.570	4.982	0.52
სომხეთი	0.398	0.098	0.631	1.327	0.368
აზერბაიჯანი	0.444	0.666	0.166	1.60	0.333

როგორც ცხრილიდან ჩანს დამოკიდებულება ორ ცვლადს შორის სამივე შემთხვევაში დადებითია, თუმცა „შესატყვისობის სიკარგე“ განსაკუთრებით დიდია საქართველოს შემთხვევაში, რაც გულისხმობს, რომ ერთი ერთეულით სოციალური პროგრესის ზრდა იწვევს 0.7 ერთეულით მშპ-ს ზრდას.

განხილულ მაგალითებმა მიგვიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ხელისუფლებას არ აქვს შემუშავებული საკმარისი ბერკეტი, რომლითაც უზრუნველყოფს კანონმდებლობით განსაზღვრულ მინიმალურ სოციალურ და გარემოსდაცვითი სტანდარტების შესრულებას. მიუხედავად იმისა, რომ კსპ ნებაყოფლობითი პოლიტიკაა, რეგიონის ქვეყნებში არსებულმა კომპანიებმა ნებაყოფლობით საწყისებიდან უნდა გადავიდეს უფრო მაღალ სტანდარტებზე, რათა

დადებითი ზეგავლენა მოახდინოს ქვეყნების საერთაშორისო სტრუქტურებში ინტეგრირებაზე.

დადასტურდა, რომ რეგიონში არსებობს საერთაშორისოდ აღიარებული ვალდებულებების პრაქტიკული იმპლემენტაციის პრობლემაც. სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში კანონმდებლობა საერთაშორისო კონვენციებით დადგენილ პრინციპებს ხშირად ასახავს კანონმდებლობაში, თუმცა არასათანადოა მათი აღსრულების მექანიზმები და ზოგადად მათთვის დამახასიათებელია განვითარებადი ქვეყნების ტენდენცია, სადაც მთავრობის ჩართულობა კსპ-ის პროგრამების განვითარების უზრუნველყოფის მხრივ არის მინიმალური. რეგიონის ქვეყნების არცერთ ოფიციალურ სამთავრობო დოკუმენტში არ არსებობს მდგრადი განვითარების ეროვნული სტრატეგია, რომელიც ხელს შეუწყობს კსპ-ის ფართო დანერგვას ქვეყნების კომპანიებში.

ნაშრომში გაანალიზებულია, რომ რეგიონის მთავრობები არ შედიან იმ სახელმწიფოთა რიცხვში, რომლებმაც ოფიციალურად მიუერთდნენ ეკონომიკური განვითარებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციის „OECD“ სახელმძღვანელო მითითებებს. რეგიონის ქვეყნების მთავრობებს არ აუღიათ მისი დანერგვისა და ხელშეწყობის ვალდებულება, ამასთან მოიკოჭლებს პროფკავშირების როლიც, რომლებიც კომპანიების მამოძრავებელი ძალა უნდა იყვნენ პასუხისმგებელი ქცევების ნაწილში.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს რეგიონის ქვეყნების მთავრობების მცდელობა ბიზნესის სტიმულირების შემუშავებაში, კერძოდ საუბარია არაფინანსურ სტიმულირებაზე, რომელიც გულისხმობს პასუხისმგებლობიანი კომპანიების დაფასებას და წახალისებას კონკურსებისა და ჯილდოების სახით.

რაოდენ გასაკვირიც, არ უნდა იყოს სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში კსპ-ის შემდგომი განვითარება საერთაშორისო ურთიერთობის გაღრმავების საწინდარი. რეგიონის ქვეყნები ისეთი საერთაშორისო ორგანიზაციისა და ინიციატივის წევრია, რომელთა მნიშვნელოვან პრიორიტეტს სწორედ კსპ წარმოადგენს. რეგიონის ქვეყნები

ინდივიდუალურად მიერთებული არიან სხვა მრავალ საერთაშორისო შეთანხმებებთან, რომლებიც საერთაშორისო დონეზე არეგულირებენ კსპ-ის ამა თუ იმ კომპონენტს. ამდენად, რეგიონის ქვეყნებში კსპ-ის განვითარება ხელს შეუწყობს მსოფლიო დონეზე რეგიონის იმიჯის გაუმჯობესებასა და საერთაშორისო ხელშეკრულებებით ნაკისრი ვალდებულებების უფრო ეფექტიანად განხორციელებას.

დასკვნები და წინადადებები

სადისერტაციო ნაშრომის ფარგლებში განხორციელებული თეორიული და პრაქტიკული კვლევის საფუძველზე შესაძლებელია კონკრეტული ყურადღება გავამახვილოთ შემდეგ საკვანძო საკითხებზე. კვლევის შედეგად:

1. **დადასტურებულია**, რომ გლობალური ბიზნესის ტრანსნაციონალიზაციის არსებობის ერთ-ერთი საფუძველი რეგიონალურ და ადგილობრივ დონეზე მისი საქმიანობის ინსტიტუციონალიზაციაა, რაც ბუნებრივია იწვევს ადგილობრივ რეალობასთან მის დაპირისპირებას, რაც ვლინდება სხვადასხვა ინტერესთა კონფლიქტებში, ეს კი მოითხოვს ამ რეალობაზე მორგებას. ამ ფაქტორმა კი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ისეთი ფენომენის ფორმირებაში როგორც არის ბიზნესის სოციალური გარემო და ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა.

2. **ნაჩვენებია**, რომ სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში - საქართველოში, სომხეთსა და აზერბაიჯანში ბიზნესის განვითარების ტენდენციებისა და არსებული მდგომარეობის ოპტიმალური შეფასებისთვის შეიძლება გამოყენებული იქნას შემდეგი ინდექსები: ეკონომიკური გლობალიზაციის ინდექსი, გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი, კორუფციის აღქმის ინდექსი, ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი, ბიზნესის კეთების ინდექსი, ხოლო აღნიშნული საერთაშორისო სარეიტინგო მონაცემებსა და ეკონომიკური მაჩვენებლების შორის (პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები და სავაჭრო ბრუნვა) კავშირის დადგენით, შესაძლებელია ნაწილობრივ აისახოს სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ტრანსნაციონალიზაციის ჩამოყალიბების და ბიზნესის განვითარებაში ტკნ-ების როლი.

3. **გამოვლენილია**, რომ 1. საქართველო „ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი“-ს მიხედვით 2010-2019 წლებში მიეკუთვნებოდა „უმეტესად თავისუფალი“ ქვეყნების ჯგუფს, აზერბაიჯანი „ზომიერად თავისუფალი“ ქვეყნების ჯგუფს, ხოლო სომხეთმა მხოლოდ ერთხელ ბოლო 10 წლის განმავლობაში დააფიქსირა უმაღლესი ქულა (70,3 ქულა) და „ზომიერად თავისუფალი“ ქვეყნების ჯგუფიდან გადაინაცვლა „უმეტესად

თავისუფალი” ქვეყნების ჯგუფში. 2. საქართველო ლიდერია „კორუფციის აღქმის ინდექსი“-ს მიხედვითაც, მას მოყვება სომხეთი და შემდგომ აზერბაიჯანი. საკვლევი პერიოდის (2010-2019წწ) მიხედვით საქართველო ნაკლებად კორუმპირებულ ქვეყნების რიგშია, ხოლო სომხეთი და აზერბაიჯანი მეტად კორუმპირებულ ქვეყნების, 3. „გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსი“-ს მიხედვით აზერბაიჯანი ლიდერობს, მას მოჰყვება საქართველო და შემდეგ სომხეთი, ხოლო 4. „ბიზნესის კეთების” ინდექსის მიხედვით ლიდერია საქართველო, შემდეგ სომხეთი და აზერბაიჯანი. აღნიშნულ საერთაშორისო რეიტინგებში დაკავებული პოზიციები წარმოდგენას ქმნის ქვეყანაში არსებულ ლიბერალური საბაზრო პოლიტიკაზე, რაც ტრანსნაციონალური კორპორაციებისათვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია.

4. **გამოვლენილია**, რომ არცერთ ინდექსის მიხედვით სომხეთს არ ქონია ლიდერი პოზიცია, რაც მიუთითებს, რომ მას გაცილებით მეტი აქვს სამუშაო, რათა შეძლოს უკეთესი პოზიციების დაკავება და გაუმჯობესოს საინვესტიციო გარემო. ამის მიზეზი ნაწილობრივ რუსული სახელმწიფო კომპანიების მნიშვნელოვნად დიდი გავლენაა სომხეთის ეკონომიკის სტრატეგიულ დარგებში. მსგავსი მიდგომით სომხეთი რუსეთზე დამოკიდებული ხდება, რაც შემდგომში კიდევ უფრო შეაფერხებს სხვა ტნკ-ების ქვეყანაში შესვლას და ამით უზრუნველყოფს ქვეყნის კონკურენტუნარიანობას.

5. **ხაზგასმულია** რომ ბიზნეს გარემოს გაუმჯობესებაში, გარდა ტრანსნაციონალიზაციის და ტნკ-ების როლისა, მნიშვნელოვანია ბუნებრივი რესურსების გავლენაც, ამას ისიც, ადასტურებს, რომ აზერბაიჯანი საერთაშორისო რეიტინგებში მონაცემების გაუარესების მიუხედავად, მაინც ინარჩუნებს უცხოური ნაკადების შემოდინებისა და საგარეო სავაჭრო სალდოს დადებით ტენდენციას.

6. **დასაბუთებულია**, რომ საქართველოსა და სომხეთს აქვს შედარებით ძლიერი დამოკიდებულება საერთაშორისო რეიტინგებში მოწინავე პოზიციებსა და პირდაპირი უცხოურ ნაკადებს შორის, ვიდრე აზერბაიჯანს. ამასთან ერთად, გამოვლინდა, რომ საქართველოსა და სომხეთში 10 წლის საერთაშორისო სარეიტინგო მონაცემების და

ეკონომიკური მაჩვენებლების ცვლილების დინამიკა ძირითადად ერთიდაიგივე მიმართულებით მოძრაობდა.

7. **დადასტურებულია**, რომ საქართველო უფრო მეტად არის დამოკიდებული მოწინავე პოზიციებით ეკონომიკური მაჩვენებლების დადებითი ტენდენციების შენარჩუნებაზე, ვიდრე სომხეთი. კერძოდ, სომხეთს 10 შემთხვევიდან (10 წლის სტატისტიკა), მინიმუმ 2 და საქართველოს მინიმუმ 3 სარეიტინგო მონაცემში ჭირდება გაუმჯობესებული პოზიცია, რათა ერთ-ერთ ეკონომიკურ მაჩვენებელმა მაინც შეუნარჩუნოს დადებითი ტენდენცია.

8. **ნაჩვენებია**, რომ სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში - საქართველოში, სომხეთსა და აზერბაიჯანში ტრანსნაციონალიზაციის ჩამოყალიბებაზე მოქმედი ფაქტორების განსაზღვრისათვის შესაძლებელია გამოყენებული იქნას მარტივი წრფივი რეგრესიის მეთოდი.

9. **დამტკიცებულია**, რომ სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდინება, უფრო მეტად განაპირობებს ტრანსნაციონალიზმის სიდიდეს, ვიდრე საერთაშორისო რეიტინგებში მოწინავე პოზიციები. ამას ადასტურებს საერთაშორისო რეიტინგებში რეგიონის ქვეყნებში აზერბაიჯანის მკვეთრად ჩამორჩენილი პოზიციები შედარებით უფრო მაღალი პუი-ს ნაკადები.

10. **დადასტურებულია** (რეგრესიის მეთოდის გამოყენებით) რომ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდინება, ყოველთვის არ გულისხმობს მიმზიდველ საინვესტიციო გარემოსთან დაკავშირებულ საკითხებს. არამედ, სწორი ეკონომიკური პოლიტიკასთან ერთად, ინვესტიციების შემოდინებას რესურსების არსებობაც განაპირობებს. კერძოდ, აზერბაიჯანის საერთაშორისო რეიტინგებში გაუარესებული პოზიციებისა, ეკონომიკური მაჩვენებლები მაინც დადებითი ტენდენციის მატარებელია, რაც განპირობებულია ბუნებრივი რესურსების არსებობით.

11. **დადასტურებულია** (რეგრესიის მეთოდის გამოყენებით) რომ საქართველოსა და სომხეთში, აზერბაიჯანთან შედარებით ნაკლები პუი-ს ნაკადების შემოდინება მიუხედავად გაუმჯობესებული საერთაშორისო რეიტინგებისა, ნაწილობრივ მწირი

ბუნებრივი რესურსები განაპირობებს, სწორედ ამიტომ საჭიროდ მიგვაჩნია, საქართველოსა და სომხეთის ტრანსნაციონალიზაცია განხორციელდეს დანიინგის ეკლექტიკური თეორიის კვალდაკვალ. ამდენად, დანიინგის თეორია ამტკიცებს ქვეყანაში ინვესტიციების ზრდის დამოკიდებულებას სამ უპირატესობაზე (მფლობელობა, ადგილმდებარეობა, ინტერნაციონალიზაცია), აღნიშნული თეორიის ქვეყნებზე მისადაგებით მიგვითითებს უცხოური ინვესტიციების შემოდინების ერთ-ერთ გზაზე, რომელიც ადგილმდებარეობის უპირატესობის გამოყენებით სატრანზიტო ფუნქციის გამოყენებას გულისხმობს.

12. **ხაზგასმულია, რომ** რეგიონის ქვეყნებმა მაქსიმალურად უნდა გამოიყენოს გეოგრაფიული უპირატესობა. რეგიონმა უნდა შეასრულოს დერეფნის როლი ევროპასა და აზიას შორის, რაც კიდევ უფრო გაზრდის ტნკ-ების როლს ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური გარემოს გაუმჯობესების თვალსაზრისით.

13. **აუცილებელია** ხელისუფლების მხრიდან მუდმივი მონიტორინგი საინვესტიციო გარემოს მდგომარეობაზე, მის შეფასებაზე რამდენად მუშაობს ის ფაქტორები, რომლებიც ხელს უწყობენ პუი-ს ნაკადების შემოდინებას, ტნკ-ების საქმიანობას ანუ ეკონომიკური ზრდის წახალისებას, რესურსების გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლებას, ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვასა და ადამიანური რესურსების ზრდა-განვითარებას.

14. **აუცილებელია**, სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში სოციალური გარემოს შეფასებისთვის მშპ-ს მაჩვენებლებთან ერთად, სოციალური პროექტებით განხორციელებით მიღწეული წარმატების გათვალისწინებაც. ის ფაქტი, რომ აზერბაიჯანის მშპ საქართველოს მშპ 2-ჯერ მაინც აღემატება და ამასთან აზერბაიჯანის სოციალური პროგრესის ქულები ცალკეულ დარგში გაცილებით ჩამოუვარდება საქართველოს ქულებს, მიუთითებს იმაზე, რომ ცვლილების დინამიკა მშპ ერთ სულ მოსახლეზე და სოციალური პროგრესის ინდექსს შორის, ყოველთვის ერთიდაიგივე მიმართულებით არ მოძრაობს.

15. შესწავლილია სოციალური გარემო რეგიონის ქვეყნებში, კერძოდ, განხორციელდა რეგიონის ცალკეულ ქვეყნებში კომპანიების მიერ განხორციელებული სოციალური აქტივობების მისადაგება საერთაშორისო სტანდარტიზაციის ორგანიზაციის მიერ შემუშავებული მდგრადი განვითარების პრინციპებთან. რის შედეგადაც გამოვლინდა, რომ პრინციპების დაცვასთან დაკავშირებული დამოკიდებულება რეგიონის ქვეყნებში კომპანიების მიერ თითქმის ერთნაირია.

16. შესწავლილია სოციალური გარემო, „სოციალური პროგრესის ინდექსი“-ს მიხედვით, სადაც სოციალური განვითარების სფეროში რეგიონის ცალკეული ქვეყნების მიღწევები (50 მაჩვენებლის გათვალისწინებით), თითქმის ერთნაირია. რეიტინგის მიხედვით რეგიონის ქვეყნებში სოციალური გარემოს დონე განისაზღვრა „საშუალო დონით“, რაც მიუთითებს ტრანსნაციონალიზაციის კვალდაკვალ შეიცვალოს ეროვნული ეკონომიკების ბიზნესის სოციალური გარემო.

17. გამოვლენილია რეგიონში კომპანიების სოციალური პასუხისმგებლობის პრიორიტეტული შიდა და გარე მიმართულებები

18. აუცილებელია შეიქმნას ცენტრი/სააგენტო, რომელიც იქნება ერთგვარი საინფორმაციო ბანაკი კომპანიების ცალკეულ საქმიანობის შესახებ ინფორმაციის შეკრების და ანალიზისა. მსგავსი ტიპის სააგენტოს/ცენტრის ფარგლებში არსებული ინფორმაცია ასევე ხელს შეუწყობს ქვეყნის, რეგიონის შესაძლებლობების წარმოჩენას და პრიორიტეტების შემუშავებას.

19. ნაჩვენებია, რომ მსოფლიოში ეროვნული ეკონომიკების ტრანსნაციონალიზაციამ განაპირობა ტრანსნაციონალური კომპანიების სოციალურ პასუხისმგებლობის ჩამოყალიბება, მდგრადი განვითარების საკითხების წინ წამოწევით, საქმიანობის მასშტაბების გაფართოებითა და ახალი საკომუნიკაციო საშუალებების განვითარებით. იმ ფაქტს, რომ სოციალური პასუხისმგებლობის პრაქტიკა უფრო მეტადაა გამოხატული იყო მსხვილ ტრანსნაციონალურ კომპანიებში, ვიდრე მცირე და საშუალო ბიზნესში, იმითაც აიხსნება, რომ ტრანსნაციონალურმა კომპანიებმა გრძელვადიანი სტრატეგიების კვალდაკვალ, უფრო ადრე გააცნობიერეს სოციალური პასუხისმგებლობის დადებითი

შედეგები ბიზნესის წარმატებისთვის და უფრო მარტივად შეძლეს შესაბამისი რესურსების მობილიზება საკუთარ საქმიანობაში.

20. **აღსანიშნავია** ტრანსნაციონალიზაციის პროცესისა და მასთან დაკავშირებული საკითხების ტენდენციების ცვლილება კორონავირუსის მსოფლიო პანდემიის დროს. თუ ადრე ქვეყნებში (განსაკუთრებით გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში, როგორცაა საქართველო, სომხეთი და აზერბაიჯანი) სოციალური და ბიზნეს გარემოს გაუმჯობესებაში ტნკ-ების საქმიანობის როლი მნიშვნელოვნად დიდი იყო, კორონავირუსის მსოფლიო პანდემიამ ნაწილობრივ შეცვალა გარემოებები. კერძოდ, პანდემია გახდა ერთგვარი ბიძგი ადგილობრივ კომპანიებს ნებისთ თუ უნებლიედ დაენერგათ უპრეცედენტო სოციალური პრაქტიკა. ადგილობრივი კომპანიების მიერ პანდემიის დროს უმუშევრად დარჩენილი მოქალაქეებსა და მოწყვლად ჯგუფებზე ზრუნვამ კიდევ უფრო განამტკიცა სოციალური პასუხისმგებლობის კულტურა ადგილობრივ კომპანიებში და ხელი შეუწყო მოქალაქეების კეთილგანწყობის მოპოვებას, რაც შემდგომში შეიძლება გახდეს ბრენდის მიმართ ლოიალურობას და კონკურენტულ უპირატესობის საწინდარი.

21. **აუცილებელია** საკანონმდებლო სისტემის სრულყოფა, რომელიც პირდაპირ არის დაკავშირებული უცხოური კომპანიების შემოსვლასა და საქმიანობასთან. უნდა მოხდეს ბიუროკრატიული ბარიერების აღმოფხვრა და მოქნილი საკანონმდებლო ბაზის უზრუნველყოფა.

22. **აუცილებელია** სახელმწიფო ხელისუფლების მიერ შემუშავდეს საკმარისი ბერკეტი, რომლითაც უზრუნველყოფს კანონმდებლობით განსაზღვრულ მინიმალურ სოციალურ და გარემოსდაცვითი სტანდარტების შესრულებას. რაც შემდგომში, რეგიონის ქვეყნებში არსებულ კომპანიებს უბიძგებს ნებაყოფლობით საწყისებიდან უფრო მაღალ სტანდარტებზე გადასვლას და მოახდენს დადებით ზეგავლენას ქვეყნების საერთაშორისო სტრუქტურებში ინტეგრირებაზე.

23. **შესწავლილია** რომ რეგიონის ქვეყნებში საზოგადოების ცნობიერების დონე და ინფორმირებულობის ხარისხი კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის

შესახებ არც თუ ისე მაღალია. ასევე, შეინიშნება კორონავირუსის მსოფლიო პანდემიის გავლენის შედეგად სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ ინფორმირებულობის დონის ზრდაც.

24. **ნაჩვენებია**, რომ სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებისათვის დამახასიათებელია მთავრობის დაბალ დონეზე ჩართულობა კსპ-ის პროგრამების განვითარების უზრუნველყოფის მხრივ. რეგიონის ქვეყნების არცერთ ოფიციალურ სამთავრობო დოკუმენტში არ არსებობს მდგრადი განვითარების ეროვნული სტრატეგია, რომელიც ხელს შეუწყობს კსპ-ის ფართო დანერგვას ქვეყნების კომპანიებში. ამას ადასტურებს ისეთი (იძულებით) სოციალური პასუხისმგებლობის გვიან დანერგვა, როგორცაა კომპანიის ვალდებულება გადაიხადონ საპენსიო სადაზღვევო ანარიცხები შესაბამის ფონდში, წლიური ანგარიშების წარდგენის ვალდებულების რეფორმა, რომელიც კიდევ უფრო გამჭირვალეს გახდის კომპანიების საქმიანობას.

25. **აუცილებელია** სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში კომპანიებმა გაითავისოს სოციალური პასუხისმგებლობის მიდგომების გამოყენების დადებითი ასპექტები, როგორცაა: სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების მოგვარება, გარემოსდაცვითი და ეკოლოგიური პრობლემების გადაჭრა, ნებაყოფლობით საწყისებიდან უფრო მაღალი სტანდარტების დანერგვა, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა და სხვა, ვინაიდან აღნიშნული შეიძლება გახდეს საერთაშორისო ურთიერთობის გაღრმავების საწინდარი. კერძოდ, ქვეყნები ისეთი საერთაშორისო ორგანიზაციისა და ინიციატივის წევრია, რომელთა მნიშვნელოვან პრიორიტეტს სწორედ კსპ წარმოადგენს. ასევე, რეგიონის ქვეყნები ასევე ინდივიდუალურად მიერთებული არიან სხვა მრავალ საერთაშორისო შეთანხმებებთან, რომლებიც საერთაშორისო დონეზე არეგულირებენ კსპ-ის ამა თუ იმ კომპონენტს. ამდენად, რეგიონის ქვეყნებში კსპ-ის განვითარება ხელს შეუწყობს მსოფლიო დონეზე რეგიონის იმიჯის გაუმჯობესებასა და საერთაშორისო ხელშეკრულებებით ნაკისრი ვალდებულებების უფრო ეფექტიანად განხორციელებას.

სადისერტაციო ნაშრომის ძირითადი დებულებები ასახულია ჩვენ მიერ გამოქვეყნებულ ნაშრომებში:

1. მ. ჯიბლაძე, მ. სოსელია, „ბიზნესის კეთების სიმარტივე საქართველოში“, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის საერთაშორისო კონფერენცია, „გლობალიზაცია და ბიზნესის თანამედროვე გამოწვევები“. თბილისი 2017.

2. Jibladze M., Manvelidze I., " Misunderstanding of Difference between Corporate Philanthropy & Corporate Social Responsibility in Georgia as Developing Country. ICTS adaptation in Supply Chain Management." ISBN 978-9941-28-403-8), Tbilisi, 2018 - მ. ჯიბლაძე, ი. მანველიძე, „კორპორაციული ფილანთროპიისა და კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შორის სხვაობის გაუგებრობა საქართველოში, როგორც განვითარებად ქვეყანაში“, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტისა და ფოჯას უნივერსიტეტის პირველი ერთობლივი საერთაშორისო კონფერენცია, (ISBN 978-9941-28-403-8), თბილისი, 2018

3. Jibladze M., Manvelidze I., „Corporate Social Responsibility in Georgia - Current situation and challenges“, 5th International Conference on CSR, Sustainability, Ethics & Governance, Santander2018. - მ. ჯიბლაძე, ი. მანველიძე, „ კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობა საქართველოში - არსებული ვითარება და გამოწვევები “, მეხუთე საერთაშორისო კონფერენცია კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა, მდგრადობა, ეთიკა და მმართველობა, სანტენდერი, 2018.

4. Manvelidze I., Jibladze M., Transnationalization of Georgian Economy in a current stage: Problems and Causes, International Journal of Innovative Technologies in Economy. 2018 - ი. მანველიძე, მ. ჯიბლაძე, „საქართველოს ეკონომიკის ტრანსნაციონალიზაცია მიმდინარე ეტაპზე: პრობლემები და მიზეზები“, ინოვაციური ტექნოლოგიების საერთაშორისო ჟურნალი ეკონომიკაში. 2018

5. Jibladze M., Manvelidze I., Contribution Factors and Opportunities for Transnationalization of the Georgian Economy, The 4th International Conference on E-commerce, E-Business and E-Government. 2020. - მ. ჯიბლაძე, ი. მანველიძე, „საქართველოს ეკონომიკის ტრანსნაციონალიზაციის ხელშემწყობი ფაქტორები და შესაძლებლობები“, მე-4 საერთაშორისო კონფერენცია ელექტრონული კომერციის, ელექტრონული ბიზნესის და ელექტრონული მმართველობის შესახებ, 2020

6. მ. ჯიბლაძე, ი. მანველიძე, „ საქართველოში მოქმედი კომპანიების სოციალური პასუხისმგებლობა“ ჟურნალი „ეკონომიკა და ფინანსები, თბილისის ტექნიკური უნივერსიტეტი. თბილისი 2021.

7. ი. მანველიძე, მ. ჯიბლაძე, სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ბიზნესს და სოციალური გარემოს შეფასება მრავალკრიტერიუმიანი ანალიზის მეთოდებით“,

ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობა“, თბილისი, 2021

LEPL BATUMI SHOTA RUSTAVELI STATE UNIVERISTY

Faculty of Economics and Business

Department of Business Administration, Management and Marketing

Malvina Jibladze

**Transnational companies in the global business and social
environment:
Problems, Opportunities, Tendencies
(On the example of the South Caucasus Countries)**

The work is submitted on order to obtain the academic degree
of doctor of Business Administration

Annotation

Batumi - 2021

The Work is done in Batumi Shota Rustaveli State University, Faculty of Economics and Business, at the Department of Business Administration, Management and Marketing.

Scientific Supervisors: Teimurazs Shengelia

Doctor of Economics

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Professor

Irakli Manvelidze

Doctor of Public Administration

Batumi Shota Rustaveli State University

Associate Professor

Foreign Appraiser: Mariusz Maciejczak

Doctor of Economics

Warsaw University of Life and Science

Professor

Appraisers:

Lia Beridze

Doctor of Business Administration

Batumi Shota Rustaveli State University

Professor

Nana Rusadze

Doctor of Public Administration

Akaki Tsereteli State University

Associate Professor

Irma Chkhaidze

Doctor of Economics

Batumi Shota Rustaveli State University

Associate Professor

The public defense of the Doctoral dissertation will be held on 2nd of July, 2021, at 12 o'clock, at the Dissertation Commission, created by the Dissertation Board of the Faculty of Economics and Business of Batumi Shota Rustaveli State University.

Address: Batumi, Ninoshvili str N35, Audience N430.

The Doctoral Dissertation can be acquired in the Ilia Chavchavadze Library of the University and on the web-site of the same university: www.bsu.edu.ge

Secretary of the Dissertation Board

Doctor of Business Management, Assistant professor

Leila Tsetskhladze

I. General Description of the paper

The urgency of the paper: Transnational corporations and the globalization of production are the main actors in the ongoing economic processes in the world, because they affect the social and economic well-being of nation states and the world. At the same time the transnationalization and internationalization of the economy at the national and global levels strengthens the social environment of the business in the public development and hence its corporate responsibility in society.

For the countries of the South Caucasus (Georgia, Armenia and Azerbaijan) development so-called „Turning point”, the beginning of integration into international economic relations is the beginning of the 90s of the XX century - Restore independence and become a subject of the international system, including the world economy. It is noteworthy that transnational corporations have undoubtedly played an important role in this process. Moreover, the countries of the region, by creating an attractive investment environment, are trying to attract the interest of the world's largest companies in order to increase the inflow of direct foreign flows. Countries in the region are also trying to attract attention with leading positions in international rankings. It is clear that a joint analysis of the economic situation and business potential of all three countries can reveal interesting tendency and identify new scientific findings. At the same time, the attention of researchers and practitioners has increased in terms of business development in the South Caucasus, which is quite logical given the geopolitical and economic potential of the region.

Significantly increased interest in scientific research on transnationalization and issues related to it. These include transnational corporations, business and social environment, corporate social responsibility. This field occupies an important place in the works of world-renowned researchers: Hymer S., Dunning J., Carroll A., Dahlstrom, R., Knickernocker F., Heckscher E., Olin P., Buckley P., Armstrong G., Kotler F., Galbraith G., and So on.

Recently, Georgian sciences make an important contribution to the research of these issues. Among them are: Khoperia L., Gigauri I., Manvelidze R., Katamadze D., Shengelia T., Manvelidze I., Abzalava A., and et al.

Despite these papers, there are very few papers in Georgian that will comprehensively and systematically study the impact of transnationalization and internationalization of national economies on the formation of social business environment and corporate responsibility in the South Caucasus. Therefore, the results and conclusions of the research presented in this paper are relevant from both theoretical and practical points of view.

Countries of the region, where dominates investment-driven economy, and foreign direct investment, which contributes to the gross domestic product and not the gross national product growth, are trying to integrate into world processes and increase competitiveness with a high level of transnationalization. Whereas, transnational corporations are establishing their own rules in global governance and introduce innovative technologies into the country, which further develops the productivity of the host country, in the countries of the region, it is their activities that can become a force for the development of national production and business. In this sense, the activities of transnational companies not only increases the inflow of foreign direct investment flows, but also helps to improve the social environment of the business and solve social problems, reduce the level of unemployment, introduce new standards in labor, commercialize knowledge, create the necessary environment for innovative technologies, etc.

Development of business social environment, taking into account various socio-economic and environmental aspects, further strengthens the corporate social responsibility of companies in the countries of the region. It is true that mainly large transnational companies manage those processes, by which their activities effect on the natural environment and socio-economic systems, on their own employees, customers, investors, partners, locals and all stakeholders in general. However, with a similar trend, local companies are gradually introducing socially responsible approaches as well.

It should be noted that the further development of business social responsibility in the South Caucasus countries is a prerequisite for the development of the business social environment and society in general, as the countries of the region are members of international organizations and initiatives whose important priority is social responsibility. In addition, the countries of the region are individually bound by various international agreements that regulate the different components of social responsibility at the international level. Thus, its development in the countries of the region will help to improve the image of the region at the international level and to implement obligations, under international agreements, more effectively.

Consequently, the high level of transnationalization not only develops the national economy and social environment of a particular country in the region, but also enables them to become leaders at the international level.

The object and the subject of research. The object of research is the subject of the international economic system - transnational corporations in the social environment and the subject of research is the characteristics of the activities of transnational corporations in the global business and social environment.

The goal of the research: The goal of the research is to identify the peculiarities of the activities of transnational companies in improving the social environment on the example of the South Caucasus countries.

Research objectives are:

- To study the modern global tendencies in the activities of transnational corporations and in the development of transnational capital, as well as to establish mechanisms for the selection of international strategies for the transnational corporations to enter in the South Caucasus countries market;
- To identify of modern tendencies in business development in the South Caucasus according to international indexes (Doing Business Index, Economic Freedom Index, Global Competitiveness Index, Corruption Perceptions Index, Globalization KOF Index);

- To identify the factors acting at the level of transnationalization of the South Caucasus countries and to identify the connection between them through simple linear regression;
- To determine the influence of transnational companies on the formation of the business and social environment and to separate its characteristics;
- Determining the quality of the business social environment in the South Caucasus countries, identifying and defining the factors affecting on it;
- Study the corporate social responsibility of global business in the South Caucasus countries, detection and analysis of accompanying problems, identification of existing opportunities and show tendencies.

Theoretical and methodological basis of the research: Specific and general scientific research methods defined on the basis of the theoretical and empirical basis in order to solve the goals and objectives of the research.

The study used a triangulation approach, which involves the combined use of different methods and theoretical approaches to study the same problem. The methodological basis is conditioned by the analysis of the peculiarities of the activities of transnational companies and the accompanying processes as well. In particular, the study used:

- Method of predicting regression analysis, namely the **Simple Linear Regression method**. By using the regression method, we determined the relationship between three tendencies in each country of the region: namely between transnationalization (based on the KOF index), foreign direct investment and doing business, from which it follows that the inflow of foreign direct investment in the South Caucasus countries determines the magnitude of transnationalism more than the leading positions in international rankings. Matching goodness, which is defined by the following values: <0.1-weak; 0.11 - 0.3 -moderate; 0.31 - 0.5 - Medium and > 0.5 / strong, allows us to say that the regression model between transnationalization and FDI is medium or strong, and between transnationalization and international ratings is moderate or strong.

A similar method was used to determine the role of companies in improving the business and social environment of the country, in particular, the relationship between the "Index of Social Progress" and GDP in a particular country in the South Caucasus was reflected.

Comparative analysis method - Due to the specifics of the dissertation, it was necessary to study the tendencies and peculiarities of business development in the South Caucasus countries separately, for which international economic indexes (Doing Business Index, Economic Freedom Index, Global Competitiveness Index, Corruption Perception Index, Globalization KOF Index) were used.

Based on this method, a comparison of the countries of the South Caucasus was carried out in 2010-2019, which gave us an idea of the dynamics of business development in the countries of the region and revealed the factors affecting to the development of business in each country.

Comparison of the South Caucasus countries was also carried out with such economic indicators as: Gross Domestic Product (GDP), Foreign Direct Investment (FDI) and Trade Turnover and revealed the economic-political appearance affecting on the volume of indicators.

- The dissertation also compares the countries of the South Caucasus according to the principles developed by the International Organization for Standardization, namely according to the principles developed for sustainable development. Which shows that the principle of accountability and transparency is less relevant in the countries of the region, although there is a tendency for companies to introduce them in the wake of the development of forced social responsibility. The principle of "respect for international rules of conduct" is a higher priority in Armenia and Azerbaijan, which evidenced by the number of ratification ISO conventions. The other four principles are equally important in the countries of the region.

In the area of social responsibility, the priorities and directions of internal and external social responsibility of companies were also compared. Among the social responsibility activities of the companies discussed in the paper, revealed that in internal responsible activities dominates insurance of employee and trainings, while in external activities are charity and environmental care. According to the information on the official websites of the surveyed companies, the

management of crisis situations by companies in all three countries is completely neglected, and relations with the government, in contrast to Armenia, are a relatively priority in Georgia and Azerbaijan.

The paper also uses **Multi-Criteria Decision Methods (MCDM)**, namely the Analytical Hierarchy Process (AHP) method and the COmplex PROportional ASsessment (COPRAS) method, which not only assessed the business and social environment in the South Caucasus, but also helped stakeholders to select a partner country with different priorities. The result obtained by this innovative method will be a reference for the countries of the region to eliminate the problem that is its weakness.

Quantitative research method was used to study which companies in the South Caucasus were the most socially responsible and to determine the priority CSR by sector, for which we selected the 100 largest companies in each country of region and then explored the official websites of these companies.

Citizens of Georgia, Armenia and Azerbaijan were also interviewed as part of the **Quantitative research method**. The aim of the study was to study public attitudes and existing knowledge about corporate social responsibility in the South Caucasus countries. The study found that the degree of awareness and level of consciousness about corporate social responsibility in the countries of the region is not very high, although most of the respondents raised awareness about the issue during the Coronavirus World Pandemic.

Examining and evaluating existing sources and scientific literature, government acts and documents related to research issues, data on current and future eco-migration processes in the press and media will be studied using monographic research, documentary analysis, content analysis, systematic and comparative analysis methods.

The paper also uses research and statistical data from state institutions and international organizations of different countries (World Bank, National Statistics Office of Georgia, State Statistics Committee of Azerbaijan, Statistical Service of the State of Armenia, etc.), on the basis of which the analysis of literature, documents and information was carried out.

The paper also uses various Internet resources, scientific research conducted by foreign and Georgian scientists on the activities of TNCs. Through comparing the collected materials and analysis a conclusion was drawn.

The advantage of the methods is manifested in the fact that the research is interdisciplinary in nature and relies on general scientific and specific scientific research methods. The research is based on systemic, structural-functional, institutional, social, comparative-analytical methods to solve the set goal and objectives. A similar approach has some advantages in research, as the use of different methods allows the problem to be fully explored.

Scientific novelty of the study. The study belongs to the category of fundamental research, which not only established the scientific level of study of the research problem, but also revealed and showed the characteristics of the activities of transnational corporations in the global business and social environment on the example of the South Caucasus countries. The paper comprehensively examines the peculiarities of the activities of transnational companies in the South Caucasus countries.

The main scientific novelty of the paper is the following:

- Based on the eclectic theory of Dunning and by following example of Georgia, **we studied** the process of transnationalization both at country and companies level. With a similar approach, we **first explain** the role of advantages (location, ownership, and internationalization) in shaping the transnationalization process in Georgia.
- Using comparative analysis methods, we **studied and identified** general tendencies in the economic development of the South Caucasus countries. In particular, it has been proven that as a result of successful reforms and liberal policies, the interest of TNCs in the countries of the region has increased, which has further will increase the inflow of FDI. The interest of TNCs was also conditioned by the geographical location of the region. This is evidenced by the high number of investments in the field of transport. In addition to various international indexes (Doing Business Index, Economic Freedom Index, Global Competitiveness Index, Corruption Perceptions Index, Globalization KOF Index) and economic indicators (foreign direct

investment, trade turnover, gross domestic product) were compared, which confirmed the growing global interest in establishing business relations with the countries of the region.

- In research also **shown** the impact of the number of foreign direct investments in a particular country and 2. leading positions in international ratings on the magnitude of the country's transnationalization. By defining the relationship between them, we have **confirmed** that the high level of transnationalization in Georgia and Armenia is significantly dependent on the inflow of FDI flows, while Azerbaijan is less so.

- The degree of public knowledge about corporate social responsibility (CSR) has been **studied** and the factors affecting its development have been identified in individual countries of the region.

- Advantages and disadvantages of concomitant processes of TNCs in the South Caucasus were **analyzed**;

- The reasons for taking into account the principles developed by the ISO in the field of environmental protection in a separate country of the region are **identified** and the priority areas of social responsibility (internal and external) are also determined.

- We have **defined** the factors affecting the development of corporate social responsibility, which should be taken into account by government agencies and the private sector as well.

- We have **developed** recommendations that will not only give the public and private sector representatives of the region an idea about the implementation of the activities of the TNCs, but also show the positive results of the activities of the TNCs in improving the social and economic environment of the country.

Practical importance of the study. Research has a great importance both from a scientific-cognitive and applied point of view. Community ideas, generalizations, conclusions will contribute to the further activation of the state and business sector to strengthen the social environment of the business and social responsibility. Existing problems (conceptual, political, legal, and institutional) hinder the success of business social responsibility as a commitment in the future. The results of the research will help the government and business to make the right

decisions, so as not to slow down the attention to the development of social business environment and social responsibility.

The results of the research will be used in the process of further elaboration of theoretical and practical issues of business social environment and business social responsibility. In particular, the practical importance of the research lies in the fact that the results of the research can be used to improve the state strategy and action plan for business promotion. Also, research materials can be used in the process of teaching methodical work in teaching such training courses as Fundamentals of Business, Global Business, Business Social Responsibility, etc. Therefore, it will have a potential impact on the development of these scientific and educational fields in terms of developing theoretical and methodological foundations for the study of business and related social issues and the creation of new knowledge. The use of research results in the process of further elaboration of theoretical and practical problems of economic policy by the government will help to improve the state strategy on business issues. The results of the research conducted using international indexes (comparative method), not only characterize the peculiarities of business development, but also allow us to assess the prospects for future business development in the countries of the region. It is also advisable to use the issues discussed in the paper as a guide material in higher education institutions.

The structure of the work. The paper consists of an introduction, three chapters (eight paragraphs) and a concluding section. A list of used literature and appendices is attached as well.

Introduction

Chapter 1. Theoretical-methodological analysis of the activities of transnational companies

1.4. Global tendencies in the development of transnational corporations

1.2. Transnationalization of economic processes as a key factor in modern sustainable development

1.3. Institutional environment of social responsibility of transnational companies

Chapter 2. Transnationalization of production at the modern stage

2.1 Transnationalization of capital and production

2.2 Scale and mechanisms of expansion of transnational companies

2.3 Research Methodology and Results of the Transnationalization Process of Georgian Enterprises

Chapter 3. South Caucasus Countries in Modern Transnational Investment Processes: Problems, Opportunities, Tendencies

3.1 The role of transnational companies in the economic development of Georgia, Azerbaijan and Armenia

3.2 Social Policy of Transnational Companies and Corporate Social Responsibility in the Countries of the Region

Conclusions and suggestions

References

Appendices

II. Main Part of the Dissertation

In the **Introduction** of the work the urgency of the research topic is established, goals and objectives are set, the subject and object of the research are defined, the theoretical-methodological bases of the research are given, the state of the problem study is shown, the scientific novelty, theoretical and practical significance of the paper is presented point by point.

In the first part of the work - **Theoretical-methodological analysis of the activities of transnational companies**, the development tendencies of transnational companies (TMCs) are discussed, which led to the conclusion that transnational companies make a significant contribution to the violation of the notion of nation-states. TNCs within the framework of the global strategy easily crossed the national borders of the states and took their place in foreign countries. For one's part, their activities contributed to the outflow of production and capital, which further deepened relations between the countries. The study also revealed that the South Caucasus region, due to its geographical location, has always been the focus of TNCs, although this was also due to the specifics of TNC activities. However, it should be noted that along with the development of TNCs, the branch structure also changed, which later established a unified system of regulation of international markets. Today, TNCs are found in all sectors of economy and thus further contribute to the international division of labor and the formation of industrial complexes, although the slowdown in transnationalization processes by the global pandemic of the coronavirus may change the development tendencies of certain issues related to it.

In the same chapter: we studied the interest of TNCs in a particular country in the South Caucasus and discussed theories of transnationalization, which we divided into two groups. The first are the theories of evolution of transnational corporations, which show the patterns of the stages they and the recipient countries will go through in the course of economic evolution. These theories are: theory of the product life cycle, the modern product-cycle theory, oligopolistic theory and the investment development path theory. The theories of the second group include: the theory of monopolistic advantages, theory of internationalization, theory of

Eclectic paradigm and nation competitive advantage theory. The second group of theories pays special attention to various factors motivating transnationalization;

We have established that the process of transnationalization is going in two directions in the South Caucasus region. With a favorable geopolitical location, the region performs transit functions and is thus involved in the formation of the world economy. At the same time, the transnationalization of the region's economy has an impact on the modernization of the political space and takes into account the experience of economic transformation of leading industrialized countries. Georgia, Armenia and Azerbaijan are no longer considered as isolated and stand-alone countries, they are involved in the processes of globalization of the world economy.

The institutional environment of social responsibility of transnational companies is discussed and for which we have first reviewed the stages of development of business social responsibility, seven principles of sustainable development, 10 principles of the Global compact agreement, internal and external directions of social responsibility and then few examples of attempts to regulate corporate social responsibility through legislative leverage are brought. For example, EU policy for the development of CSR in transnational corporations, also was reviewed.

We also studied the issues related to the minimum wage in each country of the region, from which it turned out that the mentioned in Georgia is still implemented in accordance with the regulations developed in 1999 and provides for a monthly salary - 20 GEL, it is about - 7 USD. (In Armenia it is 68,000 Armenian drams - 143USD, in Azerbaijan it is 250 Azerbaijani Manat - 146USD). It can be said that the minimum wage is set by business companies. The existing small minimum wage, in turn, encourages employers to pay less, which is why wages are often equal to the subsistence level.

We have discussed the number of ratified conventions developed by the International Labor Organization (ILO) and the International Organization for Standardization (ISO) for individual countries in the region. For example, the International Labor Organization, which

has drafted 190 conventions on labor relations, was joined first by Azerbaijan from the South Caucasus (May 1992), then by Armenia (November 1992) and finally by Georgia (June 1993). Currently, only 18 of the convention have been ratified by Georgia (Armenia 29 and Azerbaijan 58). The eight "fundamental" conventions adopted by the ILO Board of Directors have been ratified by the countries of the South Caucasus and address issues of fundamental principles and rights in the field of labor. №158 convention of the International Labor Organization, which sets out the rules for termination of an employment contract, has not been ratified by any of the countries of the South Caucasus. The procedure for termination of an employment contract is regulated by the Labor Code in the countries of the region. Unlike Armenia and Azerbaijan, Georgia has not ratified №131 convention, which is about setting a minimum wage.

The second chapter of the work - **Transnationalization of production at the modern stage**, presents the transnationalization of capital and production, whose international movement achieves economic growth, activation of innovation processes and a high level of competitiveness of countries. The transnationalization of capital and production not only deepens the interdependence between countries, but also in a country where there is an excess of capital and low profitability, capital flows to make more profit where it is deficient, although other factors of production (land, labor, etc.) predominate. Finally, we moved from a closed national economy to a foreign market-oriented or "open economy", where transnational corporations (TNCs) began to strengthen their economic ties and became major players in the world economy. Thus, by creating national enterprises operating in the domestic market and further expanding beyond the borders, TNCs laid the foundation for the transnationalization of production and capital. In the context of growing transnationalisation, foreign trade is becoming increasingly closely linked to foreign direct investment, while the faster growth of FDI relative to GDP indicates the deepening of international economic relations.

The same chapter examines investments from the Organization for Economic Co-operation and Development in Georgia, Armenia and Azerbaijan and presents the relationship between three indicators: transnationalization (based on the KOF index), foreign direct

investment and doing business. To do this, we used a simple linear regression model, which showed that these three economic phenomena are interrelated and it can be said that transnationalism is simulated according to the foreign investment and investment environment. Matching goodness, which is defined by the following values: <0.1-weak; 0.11 - 0.3 -moderate; 0.31 - 0.5 - Medium and > 0.5 / strong, allows us to say that the regression model is strong.

The theories of transnationalization studied in the paper (in the first part of the paper) and the development trends of transnationalism in the region (in the second part of the paper) **revealed** that the motivational factors for transnationalization are mainly concentrated in Dunning's eclectic theory. The eclectic theory, otherwise known as the OLI (Ownership, Location, Internationalization) paradigm, consists of three factors: location, ownership and internationalization advantage. Based on this theory, we have tried to explain for the first time what role the various advantages play in shaping the process of transnationalization in Georgia. Summarizing the results of the research on the example of countries (Armenia and Azerbaijan) can give us a clear idea of the stages of economic development of the region. For any country, foreign direct investment is a prerequisite for economic growth, although there are not many TNCs in Georgia with the revenues of which it will be possible to reinvest in the economy. Therefore, Georgia's dependence on foreign capital is very deep. According to the theory, Georgia cannot implement FDI, just because it does not have the advantage of the owner. (I.e. has only location advantage). When Georgia has the advantage of location, it will falter in the advantage of the owner, in particular, we are dealing with the imperfection of the legislative system. It is necessary to eliminate bureaucratic and institutional barriers, to create a flexible legal framework and tax system, to introduce incentives in order to attract TNCs and, consequently, investments to the countries of the region.

According to the first advantage of the eclectic theory, Georgia, with its geographical advantages, is a natural logistics hub of the Caucasus and Central Asia, however, the legislative system developing with the second advantage of the same theory fails to ensure the development of the economy. The owner's advantage means Georgia's ability to play the role of

a transit country, which will further increase the level of integration with the world economy. With the expansion of the transport corridor, more foreign investment will be attracted, so it is necessary to develop a foreign policy that will allow to send various natural resources from east to west and from the west to east finished industrial products via Georgia.

The fact that Georgia does not properly use the advantage of the owner, which is directly related to the entry of TNCs and activities in the country, also shows that the main document regulating labor relations with TNCs in Georgia is only the organic law of Georgia "Labor Code". . The absence of other regulations in Georgia, even the imposition of a minimum wage, has led a number of companies to refuse to invest in Georgia. In August, they demanded an increase in the minimum wage in the garment sector so that their contractors working in Georgia would no longer be able to exploit those employed in the textile sector.

To achieve the third advantage of the same theory, it is necessary to develop the transport system, which will make the transport corridor through Georgia competitive and will give the country the image of an efficient transport corridor.

In addition to the advantages of eclectic theory, economic indicators, positions in international rankings, business and social environment play an important role in the process of transnationalization as well, that's why we considered it appropriate in the third part of the work - **South Caucasus Countries in Modern Transnational Investment Processes: Problems, Opportunities, Tendencies:**

- **To study** the relationship between transnationalism and variables in the region (doing business, foreign direct investment), from which, on a base of the South Caucasus can be said that the inflow of foreign direct investment in the countries determines the magnitude of transnationalism rather than the leading positions in international rankings (see Table №1). However, the high level of transnationalization may raise questions about the advantages of the geographical location of the region and point to the strong international competition between companies participating in the local market.

Table №1 : Goodness of Matching between transnationalization and variables

Transnationalization - Foreign Direct Investment				
	Weak	Medium	Moderate	Strong
Georgia				0.8
Armenia			0.38	
Azerbaijan			0.34	
Transnationalization - Doing Business				
	Weak	Medium	Moderate	Strong
Georgia		0.2		
Armenia		0.24		
Azerbaijan	-0.36			
Goodness of Matching				
	Weak	Medium	Moderate	Strong
	<0.1	0.11-0.3	0.31-0.5	>0.5

As can be seen from the table, the relationship between transnationalization and FDI flows is the same (moderate) in Georgia and Armenia, while in the case of Azerbaijan the relationship is relatively stronger. The goodness of matching in Georgia and Armenia is average for transnationalization and in terms of positions in the Doing Business Index, although the relationship between the two variables is weak in the case of Azerbaijan.

The data in the table indicate that despite the advanced positions in the international rankings, transnationalization is more determined by the FDI flows into the country, which is related to the activities of TNCs.

In the same part of the work we studied the data of the countries of the South Caucasus region for the last 10 years in international ratings and economic indicators and then presented the relationship between them.

Despite the fact that Georgia has always been a leader in the international rankings, FDI flows to Azerbaijan much more. Therefore, it will not be unreasonable to show the perspective

that comes from the high rates of regional operations of this or that local company in the region, therefore Azerbaijan has a better chance to be dominant in the region. (See Table №2).

Table №2: Data on International Indices and International Indices in Azerbaijan

Years	International Indices				International Indices	
	Doing Business Index	Global Competitiveness Index	Economic Freedom Index	Corruption Perceptions Index	FDI	Trade Turnover
2010	-	-	+	=	-	+
2011	+	+	+	-	+	+
2012	-	+	-	-	+	-
2013	+	+	+	-	+	+
2014	+	+	+	-	+	-
2015	+	-	-	-	-	-
2016	-	+	-	-	+	+
2017	+	-	+	-	-	+
2018	+	-	+	+	-	+
2019	-	+	+	-	+	+

One of the main motives for attracting investment in Azerbaijan has always been and is natural resources, as evidenced by Table №2, according to which, the growth trend of economic indicators in Azerbaijan is still observed, despite the deteriorating rating in international indices. For example, in 2016, Azerbaijan has deteriorated in 3 international rankings, but the number of investments in the country still increased, which can be related to the construction of trans-Anatolian (TANAP) and trans-Adriatic (TAP) pipelines.

Whereas when comparing separate international indices (leader Georgia) and economic indicators (leader Azerbaijan), the leading countries in the South Caucasus region do not

coincide. Therefore, we considered it expedient to evaluate the business and social environment, for which we used Multi-Criteria Decision Methods (MCDM) methods: namely the Analytical Hierarchy Process (AHP) method and the COmplex PROportional ASsessment (COPRAS) method, which not only assessed the business and social environment in the South Caucasus, where Azerbaijan emerged as a leading country in assessing the business and social environment in the region taking into account various criteria. By the same method identified useful and unfavorable factors for the stakeholder in a particular country and also identified a list of positive and negative alternatives that each country should improve.

In our case, a total of 12 criteria were developed, which were assigned a weight by the AHP method (0.135; 0.534; 0.104; 0.227), and then by the COPRAS method, the social and business environment of the countries in the region was finally assessed (see Table 3).

Table №3: Criteria used to assess the business and social environment

X_1 : Annual GDP growth (average) 2009-2019
X_2 : GDP per capita, 2019
X_3 : Foreign Direct Investment (Average) 2009-2019
X_4 : Foreign Direct Investment 2019
X_5 : Trade turnover (average) 2009-2019
X_6 : Trade Annual Turnover 2019
X_7 : Doing Business Index (average) 2009-2019
X_8 : Doing Business Rating 2019
X_9 : Human Development Index (average) 2010-2018
X_{10} : Human Development Index 2018
X_{11} : Social Progress Index (average) 2014-2017
X_{12} Social Progress Index 2017

The results of the study will be a reference for the countries of the region, to eliminate the problem that is its weakness.

Thus, in order to succeed in the region and further integrate into the world economic space, countries will automatically engage in a competitive struggle. Which requires a well-developed

strategy and investment policy. For them, the main factor in the growth of integration into the world economy should be not only the development of export support strategies and thus the increase of foreign trade turnover, but also the interest of TNCs in the region and their investment. Consequently, the region must take advantage of geographical advantages, attract investors and promote new ventures aimed at creating consumer-oriented goods and services in the global market. At the same time, the countries of the region should focus on pursuing investment policies that take into account the priority areas for the development of the economy.

In today's world, companies are increasingly influencing economic, environmental and social processes, and the public is interested not only in the final results of the company's activities, but also in how the company carries out its activities. Therefore, within the framework of the paper, we conducted a quantitative study on corporate social responsibility. The aim of which was to study the public attitude towards it and the existing knowledge about the issue in the countries of the South Caucasus. In order to measure the level of public awareness and level of consciousness about corporate social responsibility and in order to obtain objective results, the study used two techniques: spontaneous response and knowledge with the help.

To measure public awareness.

Total 300 people were interviewed (100 citizens of Georgia, 100 citizens of Azerbaijan and 100 citizens of Armenia) and the main findings are as follows: The level of awareness and level of consciousness of public about corporate social responsibility in the countries of the region is not at all high. (Almost half of the respondents directly stated that they did not know the meaning of the concept). The information in the memory of the respondents about the social responsibility of the business in general and the separate directions of its implementation is very scarce. Most of the respondents were not able to name the directions and components of social responsibility spontaneously, nor to give a specific example. However, in the case of assistance, the share of awareness of the individual components in each direction has increased

significantly. This result is echoed by the fact that respondents, when assisted, recalled activities they performed under social responsibility that were not spontaneously recalled.

The insufficient quality knowledge about corporate social responsibility in the countries of the region is also evidenced by the fact that all three of them are equally considered in "social responsibility" as fulfilling the obligations imposed by law and quality production of direct business activities.

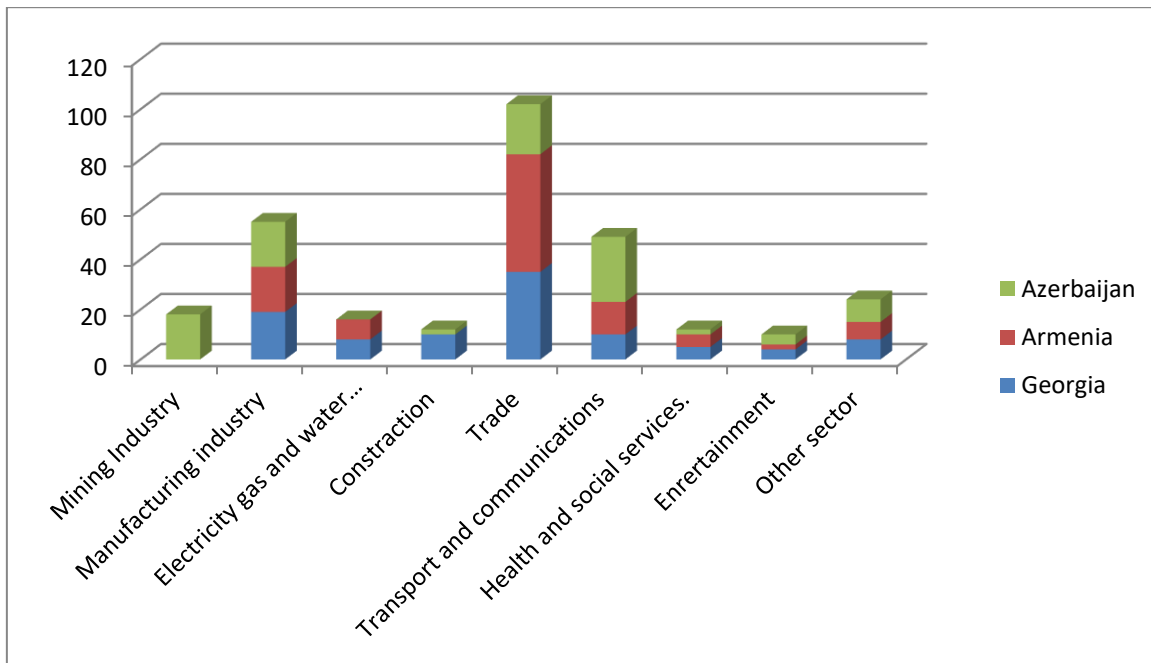
(Paying taxes, transparent business activities, providing quality products and services to customers, attracting investments, business development, etc.), As well as the implementation of various publicly beneficial projects and activities beyond the requirements of the law. Insufficient levels of awareness also indicate that the majority does not know whether there is a difference between charity and corporate social responsibility. According to the respondents, one of the most important obstacles to the development of corporate social responsibility is the lack of awareness about the forms of corporate social responsibility, as well as lack of relevant experience and knowledge in proper planning of socially responsible initiatives, proper prioritization and management.

According to the survey, respondents from all three countries surveyed did not know if their employer had done any community service, although most respondents raised awareness of corporate social responsibility in the media during the global coronavirus pandemic.

In order to study which companies in the South Caucasus were the most socially responsible companies and to determine the priority CSR by industry, we selected the 100 largest companies in each country of the region and examined the official websites of these companies.

The results showed that companies operating in the countries of the region not only do not publish information about CSR, but also the existence of websites is a big problem. Out of 100 largest companies operating in Georgia, only 79 companies (74 in Armenia; 83 in Azerbaijan) have an official website.

Figure №1: Companies operating in individual countries of the South Caucasus by activity

According to the official websites of the companies, the priority of most companies in the South Caucasus is to protect the environment and help vulnerable groups, which is often limited to sponsorship and charity.

In the case of Armenia, judging by the sectors of the companies studied, the activities of the companies operating in the "Manufacturing industry" and "trade" sector are distinguished by a high level of social responsibility.

The study also found that most Azerbaijani companies do not have CSR strategies, or if they do exist, they do not follow it, as only 10 out of 100 companies carried out CSR activities, which is the lowest rate in the South Caucasus region. While those Azerbaijani companies are regularly involved in charitable activities other than oil companies, they do not have long-term strategies and the companies do not have an adequate understanding of the benefits of CSR.

The study of companies operating in the South Caucasus also revealed the directions and priorities of internal and external social responsibility of companies. (See Table №4)

Table №4: Internal and External priority directions of companies

Internal directions	External directions
Labor safety	Sponsorship and charity
Stimulating labor remuneration	Caring for the environment
Additional medical and social insurance for employee	Interact with local community groups and with the authorities
Human resource development training and advanced training programs	Willingness to participate in crisis situations
Assisting employees in critical situations	Liability between consumers of goods and services

In the third part of the work we also revealed the peculiarities of the activities of transnational companies in improving the social environment on the example of the countries of the South Caucasus. In particular, we first compared the "Social Progress Index" in a particular country in the South Caucasus over a period of 6 years (see Figure №2) and then found out whether the increase in the Social Progress Index leads to GDP growth in the South Caucasus, for which we used the complex regression method.

The study confirmed that despite the fact that the GDP of Azerbaijan is at least 2 times higher than the GDP of Georgia, the scores of social progress in Azerbaijan in some areas are much lower than the scores of Georgia. We have a similar picture in many other countries, which shows that GDP per capita and the "Social Progress Index" do not always move in the same direction. (See Table № 4)

Figure №2: Ranking of the South Caucasus countries according to the „Social Progress Index” 2014-2019

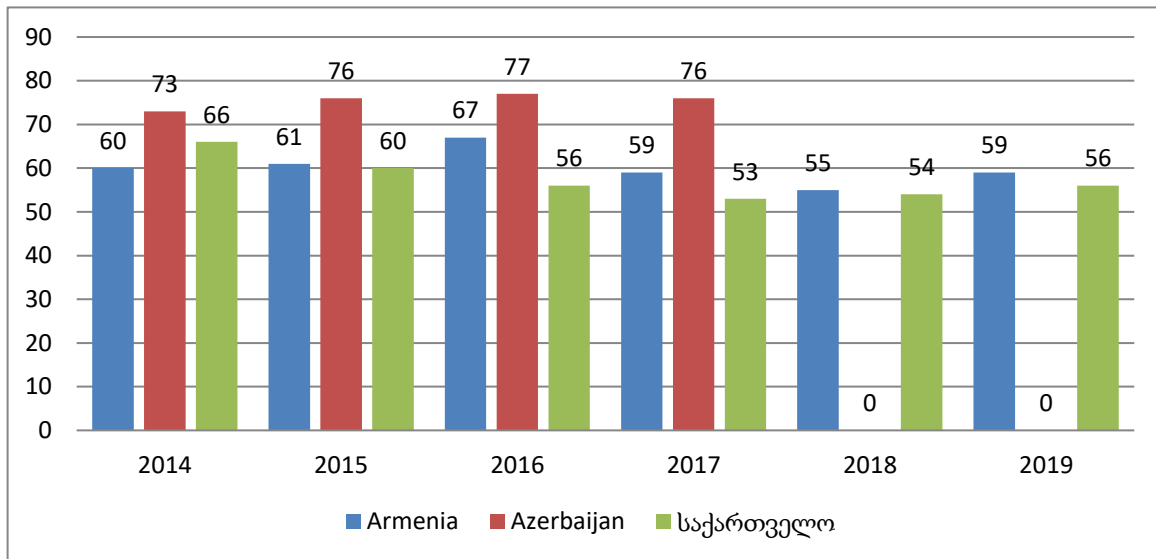

Figure №2 shows that the index in the countries of the South Caucasus region changes slightly from year to year, and according to this rating, Georgia is the leader, followed by Armenia and finally Azerbaijan. As the criteria included in the Social Progress Index do not directly affect the country's economic growth, although income growth is reflected in the social level of the country's population, the following tendency is evident that income in Georgia, in the form of FDI, are relatively low, and that the contribution of local companies to the improvement of the social level is due to them.

The relationship between social progress and GDP looks like this

Table №4: Regression analysis between social progress and GDP

Variables	R2	R	R-Square	F-statistics	P-value
Georgia	0.714	0.845	0.570	4.982	0.52
Armenia	0.398	0.098	0.631	1.327	0.368
Azerbaijan	0.444	0.666	0.166	1.60	0.333

As can be seen from the table, the relationship between the two variables is positive in all three cases, although the "goodness of relevance" is particularly large in the case of Georgia, which means that an increase in social progress by one unit leads to a 0.7 unit increase in GDP.

The examples discussed have led us to the conclusion that the authorities of the South Caucasus countries have not developed sufficient leverage, which ensures compliance with the minimum social and environmental standards set by law. Despite that CSR is a voluntary policy companies in the countries of the region should move from voluntary starting points to higher standards in order to have a positive impact on the integration of countries into international structures.

It has been proven that there is a problem of practical implementation of internationally recognized obligations in the region. Legislation in the South Caucasus countries often reflects the principles established by international conventions in the legislation, however, the mechanisms of their implementation are inadequate and they are generally characterized by the tendency of developing countries, where the involvement of the government in ensuring the development of CSR programs is minimal. None of the official government documents of the countries of the region contains a national strategy for sustainable development, which will facilitate the widespread introduction of CSR in the companies of the countries.

The paper analyzes that the governments of the region are not among the states that have formally adhered to the guidelines of the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). The governments of the countries of the region have not committed themselves to its introduction and promotion. At the same time, the role of trade unions will be weakened, which should be the driving force of companies in terms of responsible behaviors.

It is important to note the efforts of the governments of the countries in the region to develop business incentives. In particular, we are talking about non-financial incentives,

which include the appreciation and encouragement of responsible companies in the form of competitions and awards.

Not surprisingly, the further development of CSR in the South Caucasus is a precondition for deepening international relations. The countries of the region are members of such international organizations and initiatives whose important priority is the CSR. The countries of the region are individually bound by many other international agreements that regulate different component of the CSR at the international level. Thus, the development of CSR in the countries of the region will help to improve the image of the region in the world and will give a chance to implement of obligations under international agreements more effectively.

Conclusions and Suggestions

Based on the theoretical and practical research conducted within the dissertation, it is possible to focus specifically on the following key issues. As a result of research:

1. **It has been proven** that one of the reasons for the transnationalization of global business is the institutionalization of its activities at the regional and local levels, which naturally leads to its confrontation with the local reality, which is manifested in various conflicts of interest, which requires adjustment to this reality. This factor has played an important role in the formation of such phenomena as the social environment of the business and the social responsibility of the business.

2. **It is shown** that the following indices can be used to optimally assess business development trends and the current situation in the South Caucasus countries - Georgia, Armenia and Azerbaijan: Economic Globalization Index, Global Competitiveness Index, Corruption Perceptions Index, Economic Freedom Index, Doing Business Index and by establishing a link between the above international rating data and economic indicators (foreign direct investment and trade turnover) it is possible to partially reflect the role of TCNs in the formation of transnationalization and business development in the South Caucasus countries.

3. **It is revealed** that 1. According to the "Index of Economic Freedom", Georgia in 2010-2019 belonged to the group of "mostly free" countries, Azerbaijan to the group of "moderately free" countries and only once in the last 10 years has Armenia recorded the highest score (70.3 points) and moved from the group of "moderately free" countries to the group of "mostly free" countries. 2. Georgia is a leader according to the Corruption Perceptions Index, followed by Armenia and then Azerbaijan. According to the study period (2010-2019), Georgia is among the least corrupt countries, while Armenia and Azerbaijan are among the most corrupt countries. 3. According to the Global Competitiveness Index, Azerbaijan leads, followed by Georgia and then Armenia, and 4. Georgia is the leader in the Doing Business Index, followed by Armenia and

Azerbaijan. The positions held in these international rankings give an idea of the liberal market policy in the country, which is one of the important factors for transnational corporations.

4. **It is revealed** that according to any index, Armenia did not have a leading position, which indicates that he has much more work to do in order to be able to hold better positions and improve the investment environment. This is partly due to the significant influence of Russian state-owned companies in the strategic sectors of the Armenian economy. With a similar approach, Armenia becomes dependent on Russia, which will further hinder the entry of other TNCs into the country and thus wont ensure the country's competitiveness.

5. **It is noted** in improving the business environment, beside the role of transnationalisation and TNCs, the impact of natural resources is also important. This is confirmed by the fact that Azerbaijan, despite the deterioration of data in international rankings, still maintains a positive trend in the inflow of foreign flows and foreign trade balance.

6. **It is substantiated** that Georgia and Armenia have a relatively strong relationship between the leading positions in the international rankings and direct foreign flows than Azerbaijan. At the same time, it was revealed that the dynamics of changes in 10 years of international rating data and economic indicators in Georgia and Armenia were moving in basically the same direction.

7. **It is proven** that Georgia is more dependent on maintaining positive economic tendencies with advanced positions than Armenia. In particular, out of 10 cases (10-year statistics), Armenia needs an improved position in at least 2 and Georgia in at least 3 rating data, in order to maintain a positive tendency at least in one economic indicator.

8. **It is shown** that in the South Caucasus countries - Georgia, Armenia and Azerbaijan, a simple linear regression method can be used to determine the factors influencing the formation of transnationalization.

9. **It has been** proven that the inflow of foreign direct investment in the countries of the South Caucasus determines the magnitude of transnationalism more than the leading positions

in international rankings. This is confirmed by the sharply lagging positions of Azerbaijan in the international rankings in the countries of the region with relatively higher FDI flows.

10. **It has been proven** (by using the regression method) that the inflow of foreign direct investment does not always involve issues related to an attractive investment environment. But, along with the right economic policy, the inflow of investment is also conditioned by the availability of resources. In particular, the deteriorating positions in the international rankings of Azerbaijan, the economic indicators are still in a positive trend carries, due to the availability of natural resources.

11. **It has been proven** (by using the regression method) that the inflow of fewer FDI flows into Georgia and Armenia compared to Azerbaijan, despite improved international ratings, is partly due to scarce natural resources; That is why we consider it necessary to transnationalize Georgia and Armenia according to the footsteps of the Dunning's eclectic theory. Thus, Dunning's theory asserts the dependence of investment growth in the country on three advantages (ownership, location, internationalization) and application of this theory to countries indicates one of the ways of inflow of foreign investment, which implies the use of a transit function using location advantage.

12. **It is emphasized** that the countries of the region should use of the geographical advantage. The region should play the role of a corridor between Europe and Asia, which will further increase the role of TNCs in improving the socio-economic environment of the countries.

13. **It is necessary** for the government to constantly monitor the state of the investment environment, to assess how well the factors that contribute to the inflow of FDI flows. they also should pay attention on activities of TNCs or encouraging economic growth, on increase the efficiency of resource use, on introduction of innovative technologies

14. **It is necessary** to take into account the success achieved through the implementation of social projects, while assessing social environment in the South Caucasus countries. The fact that the GDP of Azerbaijan is two times more than GDP of Georgia, and at the same time the

scores of social progress of Azerbaijan in certain areas are much lower than the scores of Georgia, indicates that the dynamics of change between GDP per capita and the social progress index do not always move in the same direction.

15. The social environment in the countries of the region **is studied**. In particular, the social activities carried out by companies in certain countries of the region were brought in line with the principles of sustainable development developed by the International Organization for Standardization, which revealed that the attitudes towards adhering to the principles by companies in the countries of the region are almost the same.

16. The social environment **is studied** according to the "Social Progress Index", where the achievements of individual countries in the region in the field of social development (taking into account the 50 indicators) are almost the same. According to the rating, the level of social environment in the countries of the region was defined as "average level", which indicates that the social environment of the business of national economies is changing in the wake of transnationalization.

17. Priority internal and external directions of corporate social responsibility in the region **have been identified**.

18. **It is necessary** to establish a center / agency, which will be a kind of information camp for collecting and analyzing information about certain activities of companies. The information available within a similar type of agency / center will also help to present the capabilities of the country and the region in general and to develop priorities.

19. **It has been shown** that the transnationalization of national economies in the world has led to the establishment of social responsibility of transnational corporations, raising the issues of sustainable development, expanding the scope of activities and developing new means of communication. The fact that the practice of social responsibility is more pronounced in large transnational corporations than in small and medium-sized businesses is also explained by the fact that transnational corporations, following long-term strategies, realized the positive

consequences of social responsibility for business success and were able to use appropriate resources more easily.

20. **It is noteworthy** that the process of transnationalization and related issues are changing during the global coronavirus pandemic. If in the past (especially in countries with economies in transition, such as Georgia, Armenia, and Azerbaijan) the role of TNCs in improving the social and business environment was significant. The coronavirus epidemic has partially changed circumstances. In particular, the pandemic has become a kind of push for local companies to willingly or unwillingly introduce unprecedented social practices, for example caring for unemployed citizens and vulnerable groups by local companies during the pandemic further strengthened the culture of social responsibility in local companies and promoted citizen benevolence, which could further lead to brand loyalty and competitive advantage.

21. **It is necessary** to improve the legislative system, which is directly related to the entry and activities of foreign companies. Bureaucratic barriers must be eliminated and a flexible legal framework must be provided.

22. **It is necessary** for the state authorities to develop sufficient leverage, which ensures compliance with the minimum social and environmental standards set by law. Which, in turn, pushes companies in the countries of the region to voluntarily switch from voluntary starting points to higher standards and have a positive impact on the countries' integration into international structures.

23. **It has been studied** that the level of public consciousness and the level of awareness about corporate social responsibility in the countries of the region is not so high. Also, as a result of the impact of the World Coronavirus pandemic, there is an increase in the level of awareness of corporate social responsibility in the countries of the South Caucasus.

24. **It is shown** that the countries of the South Caucasus are characterized by low levels of government involvement in the development of CSR programs. None of the official government documents of the countries of the region contains a national strategy for sustainable development, which will facilitate the widespread introduction of CSR in the

companies of the countries. This is evidenced by the late introduction of (forced) social responsibility, such as the obligation of the company to pay pension insurance contributions to the relevant fund, the reform of the obligation to submit annual reports, which will make the activities of companies even more transparent.

25. **It is necessary** for companies in the South Caucasus to grasp the positive aspects of applying social responsibility approaches, such as: solving socio-economic problems, solving environmental and ecological problems, moving from voluntary starting points to higher standards, attracting foreign direct investment, etc. Whereas this may be a precondition for the deepening of international relations. In particular, the countries are members of such an international organization and initiative, the important priority of which is the CSR. Also, the countries of the region are also individually attached to many other international agreements that regulate different component of the CSR at the international level. Thus, the development of CSR in the countries of the region will contribute to the improvement of the image of the region in the world and will help to implement of the obligations under international agreements more effectively.

References

1. **Abbas..., 2003** : Abbas. A. J., and Kaynak E., Globalization of Business: Practice and Theory, Palgrave Macmillan, pp. 16, 2003.
2. **Akamatsu, 1961** : Akamatsu K., A Theory of Unbalanced Growth in the World Economy, Weltwirtschaftliches Archiv, 86. pp.165-215, 1961.
3. **Armstrong 2008** : Armstrong G., Kotler P., Saunders J., Wong V., Principles of marketing, Fifth European Edition, Pearson Education Limited, 2008.
4. **Armstrong..., 2012** : Armstrong G., and Kotler T., Principles of Marketing, Pearsons Prentice Hall, pp. 34, 2012.
5. **Aroshidze..., 2017** : Aroshidze P., Mamuladze G., Gechbaia B., Export problems of nationally produced goods in terms of deep and comprehensive free trade area with the EU, BULLETIN of the Kyiv National University of Technologies and Design, 2017
6. **Babic..., 2017** : Babic, Milan & Fichtner, Jan & Heemskerk, Eelke, States versus Corporations: Rethinking the Power of Business in International Politics, The International Spectator, pp.1-24, 2017.
7. **Balassa, 1961** : Balassa , B., The theory of economic integration, London, Allew and Unwin. 1961.
8. **Bartlett..., 1989** : Bartlett C. and Sumantra G., Managing Across Borders: The Transnational Solution, Harvard Business School Press, Boston. 1989.
9. **Bartlett., 1995:391** :Bartlett C. and Sumantra G., Transnational Management: Text, Cases, and Readings in Cross-border Management, 5th ed., , Chicago, pp. 391. 1995.
10. **Barlett., 1995:411**: Bartlett C. and Sumantra G., Transnational Management: Text, Cases, and Readings in Cross-border Management, 5th ed., , Chicago, pp. 411. 1995.
11. **Baumol, 1970 : 70** : Baumol, W. J. (ed.) A New rationale for corporate social policy / W. J. Baumol. — New York: Committee fo Economic Development, p.70, 1970.
12. **Bowen, 1953** : Bowen, H. Social responsibility of the businessman / H. Bowen. — New York: Harper and Row, p. 276, 1953..

13. **Buckley..., 1976** : Buckley P. J., and Casson M., The future of the Multinational Enterprise. Macmillan:London, 1976
14. **Buonanno..., 2017** :Buonanno, Laurie and Dowley, Kathleen and Nugent, Neill,SUNY GUIDE TO THE MODEL EUROPEAN UNION, 12th Edition, 2017).
15. **Carroll, 1991** : Carroll, A. B., The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders, Business Horizons, July-August, 1991.
16. **Carroll..., 2003** : Carroll, A.B., Buchholtz, A. K., Business and Society: Ethics and Stakeholder Management, 5th ed. Australia: Thomson South-Western, 2003.
17. **Dahlstrom, R..., : 1992** : Dahlstrom R., andNygaard A., Multinational company strategy and host country policy, Scandinavian Journal of Management, 8. pp. 3-13, 1992.
18. **DAT..., 2015** : Defence Acquisition Trends 2015, Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies, Available From: ISBN 978-1-4422-5918-8. pp. 59-96. 2016.
19. **Davis, 1960** : Davis, K. Can business afford to ignore social responsibilities? / K. Davis // California Management Review. Vol. 2(3), pp. 70-76, 1960.
20. **Den., 1984:96** : Den Uyl, The New Crusaders: The Corporate Social Responsibility Debate. — Bowling Green, Ohio: Social Philosophy and Policy Center, p. 96, 1984.
21. **Davis..., 1975:597** : Davis, K., Blomstrom, R. Business and Society: Environment and Responsibility / K. Davis, R. Blomstrom. — New York: McGraw-Hill, p. 597, 1975. .
22. **Denisia, 2010** : Denisia V., Foreign Direct Investment Theories: An Overview of the Main FDI Theories, 2(2), pp. 106-108, 2010.
23. **Donald, 2004** : Donald H., „Dutch Economy in the „Golden Age” (16th-17th Centuries), EH. Net Encyclopedia, edited by Robert Whaples, August 12. 2004
24. **Drucker., 1942** : Drucker, P. F. The Future of Industrial Man, a Conservative Approach / P. F. Drucker. — New York: The John Day Co, p.289. 1942.

25. **Dunning...**, 1987 : Dunning J., Robson P., Multinational Corporate Integration and Regional Economic Integration, Journal of Common Market Studies Volume 26, Issue 2, pp.107, 1987.
26. **Dunning**, 1993 : Dunning J.H., Multinational Enterprise and the Global Economy, Addison-Wesley, Wokingham, 1993.
27. **Dunning...**, 1996 : Dunning J.H., and Narula R., The investment development path revisited: some emerging issues, in J.H Dunning and R. Narula (eds) Foreign Direct Investment and Governments, London:Routledge, 1. pp.1-41. 1996
28. **Dunning...**, 2008: 25 : Dunning J.H., and Lundan, S.M., Institutions and the OLI Paradigm of the Multinational Enterprise. Asia Pacific Journal of Management, 25. pp.573-593, 2008.
29. **Elisseeff**, 2000 :Elisseeff V., The Silk Roads: Highways of Culture and Commerce, New York, Berghahn Books, 2000.
30. **Frederick**, 1960 : Frederick, W. C. The growing concern over business responsibility / W. C. Frederick // California Management Review.Vol. 2(4). pp.54-61, 1960.
31. **Friedman**, 1970 : Friedman, M. The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits / M. Friedman // The New York Times Magazine. 13. p.17, 1970.
32. **Friedmen**, 2004 : Friedmen A., Standing in the Mirror of World Capitalism: Economic Globalization, the Soviet Union, and the COMECON, Theory and Research in Comparative Social Analysis, University of California, 2004.
33. **Galbraith**, 1973a : Economics and the Public Purpose, Boston: Houghton Mifflin. 1973
34. **Galbraith**, 1976b : Galbraith, J.K., The New Industrial State, London:Hamilton. 1976
35. **Heckscher...**, 1991 : Heckscher E. F., and Ohln B., Heckscher-Ohlin Trade Theory, Translated, edited and introduced by Flam H., and Flanders M.J., Cambridge: MIT Press, 1991.
36. **Hymer**, 1970 : Hymer S. H., „The Efficiency (Contradictions) of Multinational Corporations“, American Economic Review Papers and Proceedings, 1970.

37. **Hymer, 1976** : (Hymer S., (1960 Dissertations) The International Operations of National Firms: a study of Foreign Direct Investment, Cambridge, MA:MIT Press, 1976.

38. **Hubner., 2011** : Gerald Hubner, Foreign Direct Investment in Azerbaijan –the Quality of Quantity, Caucasus Analytical Digest. No 28. pp. 3. 2011

39. **Kefalas, 2008** : Kefalas A. G., Global Business Strategy: A system Approach, Zurich, pp. 69, 2008.

40. **Kidleberger, 1969** : Kidleberger C. P., International Business Abroad, New Haven:Yale State University Press, 1969.

41. **Knickernocker, 1973** : Knickernocker F. T., Oligopolistic reaction and multinational enterprise. Boston: Harvard University Press. 1973.

42. **Koining..., 2018** : Koining Isabell, Sanda Deihl, Barbara Mueller. Modelling the influence of consumers' attitudes towards corporate social responsibility behavior. Corporate Social Responsibility (CSR). Editor: Charles Richard Baker. New York. Nova Science Publishers, Inc. 2018.

43. **Kotler..., 2005** :Kotler Philip and Nancy Lee, Corporate Social Responsibility: Doing the Most Good for Your Company and Your Cause,. Hoboken, NJ. Wiley and Sons, Inc,pp. 3, 2005.

44. **Levitt, 1958** : Levitt, T. The dangers of social responsibility / T. Levitt // Harvard Business Review. Vol. 36 (5), pp.41-50, 1958.

45. **Manvelidze..., 2019**: Manvelidze I., Jibladze M., Transnationalization of Georgian economy in a current stage: problems and causes // International Journal of Innovative Technologies in Economy. 2018.

46. **Manvelidze..., 2020**: Manvelidze I., Jibladze M., Contributing Factors and opportunities of the Georgian Economy. The accepted and sent to be indexed by EI Compendex and Scopus. ISBN: 978-1-4503-8803-0

47. **McGuire, 1963** : McGuire, J. Business and society / J. McGuire. — New York: McGraw-Hill, p. 312. 1963.

48. **Minasyan, 2017**: Minasyan S., New Opportunities in Armenian_EU Relations. Erevan. 2017.
49. **Moore ..., 2000**: Moore K.J., and Lewis D.Ch., Multinational Enterprise in Ancient Phoenicia. Business History, 2(42), pp. 17–42. 2000.
50. **Ngalawa..., 2014** : Ngalawa H., Anatomy Of The Southern African Customs Union: Structure And Revenue Volatility, International Business & Economics Research Journal (IBER), vol. 13, 2014.
51. **OECD... 2011** :Report from the OECD to the G20 Sub-Group on Capital Flow Management, International capital flows: Structural reforms and experience with the OECD Code of Liberalisation of Capital Movements, 2011.
52. **Researches..., :** Socially Responsible Small and Medium (SMEs); Guide on Integrating Social Responsibility into Core Business, pp. 5; Corporate Social Responsibility, An Implementation Guide for Canadian Businesses, pp.9
53. **Root, 1987** :Root, Franklin R., Entry Strategies for International Markets, Lexington, Mass.: D.C. Heath and Company, 1987.
54. **Root, 1994** : Root, Franklin R., Entry strategies for international markets, Lexington, MA: Lexington books, 1994.
55. **Schein, 1988** : Schein, E. H. Organizational Psychology / E. H. Schein. N. J.: Prentice-Hall, p.274, 1988.
56. **Sholte, 1997** : Sholte Jan Aart, Global Capitalism and the State, International Affairs, 3, pp. 428, 1997.
57. **Siora, 2017** : Siniora D., Corporate Social responsibility in the Health Care Sector, The 4th Annual Graduate Student Research Symposium, pp.10, 2017.
58. **Social... 1971** : Social Responsibilities of Business Corporations. — New York: Committee for Economic Development, p. 74, 1971.

59. **Stallings, 2007** : Stallings, B., The Globalization of Capital Flows: Who Benefits? The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 610(1), pp.201–216, 2007.

60. **Tinbergen, 1965** : Tinbergen J., International Economic Integration, Elsevier, pp. 79, 1965.

61. **UNCTAD, 2002:291** : UNCTAD, World Investment Report, Transnational Corporations and Export Competitiveness, United Nations, New Yourk and Geneva. pp.291, 2002.

62. **UNCTAD, 2007:13** : UNCTAD, World Investment Report, The Universe of the Largest Transnational Corporations, United Nations, New Yourk and Geneva, pp.13, 2007.

63. **UNCTAD, 2007:13** The Universe of the Largest Transnational Corporations, UNITED NATIONS, New York and Geneva, 13, 2007.

64. **UNCTAD... 2019-1** : UNCTAD, World Investment Report (2019), Available from:[https://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2019/wir19_fs Africa en.pdf](https://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2019/wir19_fs_Africa_en.pdf)
[https://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2019/wir19_fs Asia en.pdf](https://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2019/wir19_fs_Asia_en.pdf)
[https://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2019/wir19_fs dvd en.pdf](https://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2019/wir19_fs_dvd_en.pdf)
[https://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2019/wir19_fs LLDC en.pdf](https://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2019/wir19_fs_LLDC_en.pdf)
[https://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2019/wir19_fs lac en.pdf](https://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2019/wir19_fs_lac_en.pdf)
[https://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2019/wir19_fs LDCs en.pdf](https://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2019/wir19_fs_LDCs_en.pdf)
[https://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2019/wir19_fs transition en.pdf](https://unctad.org/Sections/dite_dir/docs/WIR2019/wir19_fs_transition_en.pdf)

65. **UNCTAD... 2019-2** : UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT, World Investment Report, SPECIAL ECONOMIC ZONE, 2019.

66. **UNSD..., 1992** : United Nations Sustainable Development (1992). AGENDA 21. United Nations Conference on Environment & Development, Rio de Janerio, Brazil, European Scientific Journal August 2016 edition vol.12, No.22 ISSN: 1857 – 7881.

67. **Vernon, 1966** : Vernon R., International Investment and International Trade in the product Cycle, The Quarterly Journal of economics, 80(2). pp. 190-207, 1966.

68. **Wach, 2012** : Wach, K., Europeizacja małych i średnich przedsiębiorstw. Rozwój przez umiędzynarodowienie [=Europeanization of small and medium-sized enterprises. International growth]. Warszawa : PWN, 2012.
69. **Walton, 1967** : Walton, C. Corporate Social Responsibilities / C. Walton. — Belmont, CA: Wadsworth, p.177, 1967.
70. **Williams, 1929** : Williams, J.H., “The theory of international trade reconsidered”, Economic Journal, 39. pp.195–209, 1929.
71. **Williams, 2011** : Williams M., Imperial Venture: The Evolution of the British East India Company, 1763-1813, Dissertation. p.7. 2011.
72. **WTO..., 2008:2** : World Trade Organization, World Trade Report - Trade in a Globalizing World, 2. pp.21-23. 2008
73. **Zak, 2012:2** : Zak, S., International Marketing: Theory, Practices and New Trends, Prague economic papers, 2. pp.251-254, 2012.
74. **Верховцева, 2013:1.1** :Верховцева Е.А.,Международная деятельность российских ТНК и ее влияние на формирование имиджа России на мировой арене., 1.1. с.6-10, 2013.
75. **Гарретт, 2002** : Гарретт Б., Стратегические альянсы: пер. с англ. / Б. Гарретт, П. Дюссож. – М.: ИНФРА-М, 2002.
76. **Гороховская, 1999** : Гороховская О.А., Современные тенденции развития ТНК в мировой экономике, Потенциальные стратегические изменения в политике ТНК, 1999.
77. **Любецкий, 2015:42** : Любецкий В.В., Мировая экономика и международные экономические отношения: учебник. – М.: НИЦ ИНФРА-М., с.42, 2015.
78. **Минцберг, 2001** : Минцберг, Г. Школы стратегий: стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегий менеджмента / Генри Минцберг, Брюс Альстрэнд, Джозеф Лэмпел; [пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского]. — СПб.[и др.]: Питер, 2001. — 331 с.

79. **Мовсесян...**, 1999 :Мовсесян А., Огнивцев С., Транснациональный капитал и национальные государства, Мировая экономика и международные отношения, 6.с.56, 1999.

80. **Наниташвили, 1982:2** : Наниташвили Н. Л., ГЕРМ АНСКИЙ КАПИТАЛ В ЗАКАВКАЗЬЕ Деятельность фирмы „Сименс и Гальске» 1860 — 1917, Д Е Я Т Е Л Ь Н О С Т Ь Ф И Р М Ы « С И М Е Н С И Г А Л Ь С К Е » П О С О О Р У Ж Е Н И Ю Т Е Л Е Г Р А Ф А НА КАВКАЗЕ Тифлиско-Коджорская телеграфная линия, 2., с. 39-86, 1982.

81. **Пивоваров...**, 2013:5.2 : Пивоваров С. Э., Максимцев И. А., Тарасевич Л.С., Международный менеджмент: Учебник для вузов. 5-е изд., Формирование маркетинговой стратегии, 5.2 с.237, 2013.

82. **Ромашкин, 2016:1.2** : Ромашкин Т.В., *Становления и развития ТНК в условиях глобализации*, Теоретические аспекты исследования транснациональных компаний в условиях глобализации, 1.2, с. 31-54, 2016.

83. **Смелянская, 2005** : Смелянская М.Г., Процесс интернационализации фирмы: сущность понятия, мотивы, методы, препятствия – М.: Макс Пресс, с.350, 2005.

84. **Хасбулатов,2001** : Хасбулатов Р. И., Мировая экономика: учебник для вузов. Т.1. / Р. И. Хасбулатов. М.: Экономика, 2001.

85. **Белоусов, 2017** : Белоусов Константин, Социальная ответственность бизнеса как фактор устойчивого развития, Диссертация, 2017.

Internet Resources

86. **Armstat.am** : Armenian statistic page; Available: <https://www.armstat.am>

87. **BBC...a**: Samsung Electronics has overtaken Nokia to become the world's largest maker of mobile phones, according to research firm Strategy Analytics. Available: <https://www.bbc.com/news/business-17865117>

88. **BBC...b: Minimum monthly wage increased by 10.5% in Azerbaijan.** Available: <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-47168410>

89. **BP.com** : British Petroleum official web-page. Available: <https://www.bp.com/en/global/corporate/sustainability.html>

90. **BIO..., 1** :The Belgian Investment Company For Developing Countries, Available from:<http://www.microcapital.org/microcapital-brief-belgian-investment-company-for-developing-countries-bio-loans-4m-each-to-prasac-and-sathapana-microfinance-institutions-mfis-in-cambodia/>

91. **BIO..., 2** : Belgian Investment company for Developing Countries, Annual report 2018 the quest for a better life. Available from:[https://www.bio-invest.be/files/News/Annual-Report/BIO AnnualReport2018 EN LR.pdf](https://www.bio-invest.be/files/News/Annual-Report/BIO%20AnnualReport2018%20EN%20LR.pdf)

92. **CENS, 2019** :__Center for Ecological-Noosphere Studies National Academy of Sciences, Available: <http://www.cens.am/?fbclid=IwAR1DNj3Twy9YrE4HeWnDBfsZBabEqMs87h7jusURZGGiB4Y6oBNHIqBdHg>

93. **Europa.eu** : Corporate Social Responsibility & Responsible Business Conduct. Available: https://ec.europa.eu/growth/industry/sustainability/corporate-social-responsibility_en

94. **Fair Labor..., 2015**: Fair Labor Association policy, Available From: <https://www.fairlabor.org/report/outdated-legal-minimum-wage-garment-workers-georgia>

95. **FLAP...** : Fair Labor Association policy brief, Available from:<http://www.fairlabor.org/report/outdated-legal-minimum-wage-garmentworkers-georgia>

96. **Fortune Global 500** : Rankings Fortune Global 500, (Accessed 15August, 2019), Available From: <http://fortune.com/fortune500/>

97. **Fraser..., 2018**: Economic Freedom Ranking, Official Website: <https://www.fraserinstitute.org/>

98. **GIZ, 2010** : CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND DEVELOPMENT COOPERATION, GTZ'S CONTRIBUTION, Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH, 2010. Available from:<http://www.cosv.org/download/centrodocumentazione/CSR%20and%20development%20cooperation.pdf>

99. **Global Finance...**, : World's Largest Companies 2019, (Accessed 29 August, 2019), Available From: <https://www.gfmag.com/global-data/economic-data/largest-companies>

100. **Heino, 2008** : Heino, Jori, 2008 Challenges of internationalization. Implementing Business Operations across Cultural Borders, Available from: <https://core.ac.uk/download/pdf/38000121.pdf>

101. **Heritage...** 2019 : Heritage Foundation, Economic Freedom Index 2019, Official Website: <https://www.heritage.org>

102. **Imaa...**, A : Number & Value of M&A Worldwide, Available from: <https://imaa-institute.org/mergers-and-acquisitions-statistics/#Largest-Mergers-Acquisitions-Worldwide>

103. **Imaa...**, B : Largest M&A Transactions Worldwide, <https://imaa-institute.org/mergers-and-acquisitions-statistics/>

104. **Interbrand...**, 2018 : Interbrand, Best Global Brands 2018 Rankings, (Accessed 20 March, 2019), Available From: <https://www.interbrand.com/best-brands/best-global-brands/2018/ranking/>

105. ISO 2600:2010: **International Organization for Standardization**, Guidance on social responsibility, Available From: <https://www.iso.org/standard/42546.html>

106. **Massispost...** : Armanian Government Moves to Raise Minimum Wage. Available: <https://massispost.com/2019/06/armenian-government-moves-to-raise-minimum-wage/>

107. **Mts.am** : Mobile Telesystems. (MTS), Corporate Social responsibility. Available: <https://www.mts.am/en/about-us/viva-mts-to-armenia/corporate-social-responsibility>

108. **Nestle, 2008**: Nestle Annual Report, Available From: <https://www.nestle.com/sites/default/files/asset->

library/documents/library/documents/annual_reports/2018-annual-review-en.pdf, pp.4.
2008.

109. **Statista...**, :Total value of merger and acquisitions (M&A) worldwide from 2015 to 2022*, by region (*in billion U.S dollars*), Available from:
<https://www.statista.com/statistics/950797/value-of-mergers-and-acquisitions-worldwide-by-region/>

110. **Stat.gov.az**: Official web-page of Azerbaijanian statistics. Available:
<https://www.stat.gov.az/source/trade/?lang=en>

111. **Trading...2019** : Trading economics, Easy Doing of Business, Available from:
<https://tradingeconomics.com/>

112. **Transparency... 2019** : Transparency Internationa, The global coalition against corruption. Official web: <https://www.transparency.org/>

113. **UNGC...**;United Nations Global Compact, The Ten Principles of the UN Global Compact, Available from:<https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>

114. **World Bank...**, : What is the difference between Foreign Direct Investment (FDI net inflows and bet outflows? Available:

<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/topics/19377-foreign-direct-investment-fdi>:

115. **World Bank...**, 2019 :Ease of Doing Business rankings 2019, Official Website:
<https://www.doingbusiness.org/en/rankings>